

ונהסוך הוא

הומור תורני לפורים

כרך שני

פרופ' דב גולדברגר

הרב יוסי סופר

ספריית בית אל

ירושלים תשס"ט

פתח דבר

כמי ששנים רבות עוסק בנושא פעילויות והפעלות חברתיות ושימור תרבות (בכלל זאת ה"הפעלוּפדיה" ו"הפעלוּטף"), החלטתי לבדוק האם ניתן לשמר את מסורת דרשות "רב-פורים".

מצאתי אזכורים ומאמרים שנכתבו על "רב-פורים" ועל דרשות "רב-פורים", שראשיתן בישיבת וולוז'ין לפני כ-250 שנים, אך כמעט ולא נמצאו הדרשות עצמן, אותן העבירו אברכים נבחרים, יודעי ספר ודיבור, בדרך כלל בעל-פה. אם נרשמו אימתי הדברים - הם לא נשמרו. אז, לא ראו בכך חשיבות מיוחדת.

לעיתים הייתה התנגדות עזה של רבנים לדרשות רב הפורים, הן בשל חשש לפגיעה בטקסטים יהודיים והן משום שפעמים רבות נשמעה ביקורת נוקבת, עד כדי ביזוי, על רבנים. יתכן וזו סיבה נוספת לכך שהדרשות לא נשתמרו.

תוך כדי החיפוש אחר הדרשות נחשפתי, בעיקר בספרייה הלאומית בירושלים, לחומרים מרתקים הקשורים בהומור תורני לפורים. חלקם פורסמו בגיליונות "מחניים" ובמקומות נוספים ואת חלקם מצאתי במדור כתבי-היד ובמדור הספרים הנדירים.

המקורות הקדומים ביותר הם מלפני כ-700 שנה, וניכרים בהם השקעה רבה ומחשבה עמוקה, על אף שמדובר כביכול "רק" בהומור תורני לפורים. הדברים כתובים בכישרון רב, מתוך ידע עמוק במקורותינו, בהומור דק ושנון, בסאטירה ובביקורת נסתרות או גלויות.

כדי להביא גאולה למקורות אלה ולחשוף אותם בפני הציבור הרחב, כתבנו פירוש והערות עזר המאפשרים קריאה והבנה של הטקסטים המורכבים יותר, המופיעים בכרך השני של "ונהפך-הוא" - הומור תורני לפורים. עוד מובאים בכרך השני: ספר חבקוק, חמש מסכתות לפורים ופירוש לאחת המסכתות.

את הפירוש כתב הרב יוסי סופר, שכן וידיד ממודיעין, בעל ידע רב במקורות ואיש חינוך בעל ניסיון.

גם בכרך הראשון, הקליל יותר, הוספנו הערות ופירושים לפרק הפיוטים, הסליחות והתפילות, מעטו של הרב יוסי סופר.

מלבד גאולת הכתובים, החשובה כשלעצמה, אפשר להשתמש בחומרים אלה בסעודות פורים, במסיבות פורים ובכל מוסדות החינוך המתחילים לחגוג מראש חדש אדר. אין חובה להיצמד לטקסטים הכתובים או להשתמש בקטעים שלמים, וכדאי לחדש ולגוון על-ידי צירוף קטעים מפרקים שונים בספרים או על-ידי העמקה נוספת בנושא ההומור, הפרודיה והסאטירה.

בכרך המסכתות השארנו גם פירושים מקוריים שאינם מבוארים על-ידינו, כדי לאפשר לקוראים להתעמק ולעשות זאת בעצמם.

השתדלנו לציין לצד כל מקור, כמתחייב, את שם הכותבים. עם זאת, לא בכל מקום אפשר היה לדעת בבירור מיהו הכותב, או לפחות מי הכותב הראשון. אם נפלה טעות, שגגה היא ונשמח לתקנה. נשמח גם לקבל הארות והערות.

שאלו פעם מחבר ספרים האם מי שמחבר ספרים צריך להיות בעל זיכרון. הוא השיב: וודאי! בעיקר כאשר הוא צריך להודות לאלה שסייעו לו.

שלמי תודה אני חב לאלה שסייעו לי בהכנת הספר:
למר שלמה גולדברג מהספרייה הלאומית, איש ספר, חרוץ ואכפתי, שסייע לי ללא לאות למצוא כל מה שהייתי זקוק לו ואף גילה יזמה באיתור חומרים חדשים.

למר בנימין (בוג'ה) יוגב מארכיון החגים הבין-קיבוצי, בית השיטה.
לד"ר נתן אפרתי, מנכ"ל האקדמיה ללשון עברית, שסייע לי בעזרת ד"ר מיכאל ריז'יק לתרגם מונחים וביטויים מאיטלקית.

לידידי, פרופ' בני בר תקוה מאוניברסיטת בר-אילן, על עצותיו הטובות.
למר מנחם מיכלסון, העתונאי והסופר, ידיד נעורים, על הרעיונות והסיוע.
למר משה רוזנפלד, על הסיוע באיתור מקורות חדשים.
למר משה איינהורן, על התרגום מאידיש.

לעדי גל ונחמה צ'חנובסקי על העזרה בהקלדה ובארגון.

תודה מיוחדת לרב יוסי סופר על פירושיו לספר חבקוק והמסכתות, ועל ביאוריו לפרק הפיוטים והתפילות. הרב סופר, בעל ידע רב במקורות ובחינוך, פותח בכישרון רב פרקים אלו בפני הקוראים והלומדים.

תודה למר שמעון אבוטבול ולמר נריה ותקין בעלי הוצאת "ספריית בית-אל", על ההפקה של שני כרכי 'ונהפך הוא'.

תודה למר אברהם כהן על העריכה.

תודה לראומה הכט ולחני כהן על העריכה והעיצוב שנעשו בטוב-טעם.

תודה לרעייתי איטה, אהבת נעוריי, על התמיכה והעידוד.

הומור ושחוק ולא למעשה

הספר גדוש במקורות המשבחים את היין ואת השותים בפורים.
הכותבים מאיצים בקוראים לשתות עוד ועוד עד שכרות גמורה.

אני קורא לכם לראות בקטעים אלה הומור, סאטירה ושחוק בלבד.
אין להפריז בשתייה חריפה ובוודאי שלא להגיע לכדי שכרות, ביזוי, אבדן שליטה ואבדן הכרה. זו אינה יהדות או התנהגות נאותה לאדם באשר הוא. השכרות יכולה להביא חלילה לחילול ה', לעבירה על החוק ולהתבזות אין קץ.
רבים מגדולי ישראל הסתייגו באופן חריף ביותר מאימוץ השכרות כדרך לשמחה בפורים וסייגו את האמרה: "חייב אדם לבסומי בפורים עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי", כהתבשמות קלה מהרגיל, אך לא שכרות חלילה. כדי לא להבדיל בין המן למרדכי מספיקה שינה הגונה.

כך כותב הכל"ב: "[...] לא שישתכר, שהשכרות איסור גמור", ומוסיף המאירי: "חייב להרבות בשמחה ביום זה ובאכילה ובשתייה עד שלא יחסר שום דבר. ומכל מקום אין אנו מצווין להשתכר ולהפחית עצמנו מתוך השמחה, שלא נצטוונו על שמחה של הוללות ושל שטות אלא בשמחה של תענוג".

ראוי לנו לאמץ את דברי הרמב"ם בסוף מסכת מגילה:
"מוטב לאדם להרבות במתנות לאביונים מלהרבות בסעודתו ובמשלוח מנות לרעיו, שאין שום שמחה גדולה ומפוארה, אלא לשמח לב עניים ויתומים ואלמנות וגרים, שהמשמח לב אומללים האלו, דומה לשכינה".

שתי מנות בלבד נדרשות למשלוח מנות! שתייה מועטה וסמלית בלבד! את כל השאר תנו לצדקה, כי אין לך שמחה גדולה משמחת הנתינה.

סֵפֶר חֲבֻכְבּוּק הַנְּבִיא עַל שְׁגִיוֹנוֹת
לְקִרְוֹא בּוֹ בְּעֵת רָצוֹן בְּיוֹמֵי פִּזְרִים.
מִנְקֵד וּמִטַּעַם וְנִדְפַס עַל יְדֵי
הַמְּחֻקְקִים נוֹדְעוּ בִּיהוּדָה וַיִּשְׂרָאֵל
בְּעִיר פִּזְרוֹ אֲשֶׁר בְּמַדִּינַת אֵיטָלְיָה שְׁנַת רג"ע
וַיְכֹן יִזְכְּנוּ ה' בְּחֻמְלָתוֹ לַעֲשׂוֹת
סִפְרִים מְעֻלָּפִים סִפְרִים הַרְבֵּה אִין קֹץ
בְּתוֹרָתוֹ וְלִכְבוֹד שְׁמוֹ יִתְרוֹמֵם
וַיִּתְעַלֶּה עַל כָּל בְּרָכָה וַתְּהִלָּה אָמוֹ.

מִיֶּחֱס לְרַבִּי לִוִּי בֶן גִּרְשֵׁם (רלב"ג)
אוֹ לְקִלוֹנִימוֹס בֶּן קִלוֹנִימוֹס

נִדְפַס בִּפְיזְרוֹ 1513

הקדמה לספר חבקוק

"ספר חבקוק" מיוחס לרבי לוי בן גרשום¹ (1288-1344). הוא נדפס לראשונה בפיזרו (איטליה) בשנת רע"ג (1513), עם ניקוד וטעמי המקרא.

הספר מורכב מציטוטים מתוך התנ"ך שהוצאו מהקשרם המקורי ושובצו לסיפור חדש. מסופר בו על שני מלכים - כרמי (המייצג את הכרם, את היין, ולכן הוא הדמות החיובית) ובארי (המייצג את הבאר, את המים, ולכן הוא הדמות השלילית) - המתחרים על לבו של העם. בתווך נמצא נביא, ששמו בקבוק², שהוא שליח האלוהים להחזיר את העם אל כרמי. לאחר תקופת מאבק חוזר העם אל כרמי, ומתברך מפי הנביא.

הנוסח הוא על פי דפוס פיזרו 1513, למעט מקרים בודדים, שהנוסח הותאם למקורות אחרים: מגלת סתרים ("מסכת פורים" השייכת לאותו מחבר והודפסה בצמוד לספר חבקוק); ספר חבקוק הנביא (וינה 1850); דוידזון אפרים, שחוק פיננו, ב', עמ' 90-92, ומקורות נוספים.

השתדלנו להיות נאמנים ככל הניתן לנוסח הדפוס המקורי, למעט במקומות מועטים שראינו הכרח לתקן ולשנות. מסיבות טכניות לא סומנו טעמי המקרא במהדורה זו. בדפוס המקורי צוין שם ה' במילה "ידוה", ושם אלוהים צוין במילה "אלדים". במהדורתנו שינינו ל"ה" ול"אלקים", בהתאמה.

---

1. ראה הברמן, "מסכת פורים מהדורותיה ודפוסיה". וראה דוידזון א., שחוק פיננו, ב', עמ' 90, שם כתב שיש חוקרים המייחסים את חיבורו לר' לביא הלוי (הוא ר' ליאון בן בלנטיש) בן המאה ה-12, לפי המשוער. ושם הביא את דעתם של ישראל דוידזון ("Parody in Jewish Literature", N.Y. 1907) ואחרים שהוכיחו שהמחבר הוא רלב"ג. השערה אחרת היא שהמחבר הוא ר' אליהו בחור (1469-1549).

נראה ששם המחבר הוא לוי, שכן הוא רומז אליו בספר עצמו, "ועבד לוי נשיא להם לעולם" (פרק ד' 38).

2. מעניין ששם הספר הוא "חבקוק", אך בספר עצמו, ובכל המהדורות שעמדו לפנינו, לא מופיע השם "חבקוק" בתוך הספר עצמו, למעט פעם אחת (פרק א' 5). ראויה לציון העובדה כי באחד מכתבי היד של "מגלת סתרים" (Universiteits Bibliotheek Rosenthalina, Amsterdam, ספריית רוזנטלינה אמסטרדם, שמספרו AMST Ros 239 ועותק מיקרופילם שלו נמצא במכון לכתבי יד בספרייה הלאומית בירושלים ומספרו F-3926), שנכתבה ע"י אותו מחבר, תוקן מעל לשורה השם "בבקוק" ל"חבקוק".

חילקנו את הספר לחמישה פרקים וציינו את מספרי הפסוקים, כדי להקל את ההפניות ב"מגלת סתרים" ובכל דיון מאוחר יותר.

הוספנו פירוש לכל הספר, ובו הבאנו את הפסוקים המקוריים, והערנו על שינויי המשמעות שעשה המחבר מן התנ"ך אל ספרו.

א. וַיְהִי בַיָּמִי כְרָמִי בֶן זֶרַח מִבְּצָרָה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל הַשּׁוֹתִים
בְּמִזְרְקֵי יִין וְאַהֲבֵי אֲשִׁישֵׁי עֲנָבִים: 2. וַיְהִי דְבַר ה' אֶל
הַתְּרַשָּׁתָא בֶן הַכּוֹס בֶּן עֲנַב אֶת מִי אֲשֶׁלַח וּמִי יֵלֶךְ לָנוּ
לְהַצִּיל אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּד שׁוֹסֵהוּ: 3. צַעַק לִבָּם אֵלַי וְתִקְצַר
נַפְשִׁי בְּעַמַל יִשְׂרָאֵל כִּי יִדְעָתִי אֶת מַכְאֲבִיו וְאָרַד לְהַצִּילוֹ
כִּי בָאוּ מִים עַד נֶפֶשׁ: 4. וְאִם אֵין זֶר אֲנֹכִי אֶהְיֶה עִם פִּיךָ
וְהוֹרֵתִיךָ אֲשֶׁר תִּדְבֹּר: 5. וַיֹּאמֶר אֶהְיֶה ה' צְבָאוֹת הִנֵּה לֹא
יִדְעָתִי דְבַר כִּי נָעַר אֲנֹכִי אֵךְ שְׁלַח בְּיָד חֲבִקְבּוֹק הַנְּטוּפָתִי

פירוש הרי"ס

פרק א 1-6. ה' מחפש שליח להצלת העם מצרתו. התרשתא מסרב לקבל את התפקיד ומציע לשלוח את חבקוק הנביא, שנבחר למשימה.

א 1. ויהי בימי כרמי - נגזר מהמילה "כרם", המרמזת על אהבת שתיית היין. על כך מושתת כל תוכן הספר. בן זרח מבצרה - מבוסס על הפסוק בבראשית ל"ו 33 - "וימלך תחתיו יובב בן זרח מבצרה". גם בשם העיר "בצרה" יש רמז לשתיית יין (קטיף הענבים הוא בציר). מלך ישראל - הספר מתאר וויכוח על ליבם של ישראל. השותים במזרקי יין - עמוס ו' 6. "מזרק" הוא כלי לנוזלים, ושימש כנראה גם לשתיית יין. המחבר הפך את המשמעות השלילית בעמוס למשמעות חיובית, תופעה שחוזרת פעמים רבות בספר. ואוהבי אשישי ענבים - עפ"י הושע ג' 1 - "ואהבי אשישי ענבים". "אשישי ענבים" הן עוגות מצימוקים. 2. ויהי דבר ה' אל התרשתא - תואר פרסי שנחמיה מתואר בו, בנחמיה ח' 9. משמעו פָּחָה, נציג המלך. בן הכוס בן ענב - שמות המזכירים שתיית יין. את מי אשלח ומי ילך לנו - ישעיהו ו' 8. להציל את ישראל מיד שושהו - ביטוי שנאמר על שאול המלך, שמואל א' י"ד 48 - "ויציל את ישראל מיד שושהו". השושים הם הדורכים, ובביטוי מושאל - משעבדים. 3. צעק לבם אלי - עפ"י איכה ב' 18 - "צעק לבם אל ה'". ותקצר נפשי בעמל ישראל - עפ"י שופטים י' 16 - "ותקצר נפשו בעמל ישראל". "עמל ישראל" במקור הם מעשי ישראל, וכאן הכוונה לתפילתם של ישראל. כי ידעתי את מכאביו וארד להצילו - שמות ג' 7-8. כי באו מים עד נפש - תהלים ס"ט 2. 4. ואם אין זר - אם אין מישהו אחר, שיבצע את התפקיד. אנכי אהיה עם פִיךָ והוֹרֵתִיךָ אשר תדבר - עפ"י שמות ד' 15 - "ואנכי אהיה עם פִיךָ ועם פִּיהוּ והוֹרֵתִי אֶתְכֶם אֲשֶׁר תִּעֲשׂוּ". שם מדבר ה' על משה ואהרן. 5. ויאמר אהה ה' צבאות הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי - עפ"י ירמיהו א' 6 - "ואמר אהה ה' אלוהים הנה לא ידעתי דבר כי נער אנכי". אך שלח ביד - עפ"י שמות ד' 13 - "שלח נא ביד תשלח". חבקוק הנטופתי - חבקוק מהישוב נטופה (נטופה מוזכרת בדברי הימים א', בפרק ב' 54 ועוד). השם "חבקוק" רומז הן לשם הנביא "חבקוק", והן למילים "חבק"

עָשׂוּ אֲבוֹתֵיהֶם בְּהוֹצִיאֵי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: 3. תִּנָּה לָנוּ מִים וְנִשְׁתָּה וְאוֹתִי עֲזְבוּ מְקוֹר מַיִם לַחֲצוֹב לָהֶם בְּאֵרוֹת: 4. סָר סָבָאִם הַזֶּנֶה הַזֶּנוּ עָבְרוּ תוֹרוֹת חֲלָפוּ חֶק הִפְרוּ אֶת בְּרִיתִי: 5. וְלֹא אָמְרוּ אֵי־הָ הַמַּעֲלָה אוֹתָם מִים סוֹף הַמוֹצִיאִם מִקְצֶה יְאוּרֵי מִצְרַיִם: 6. וְאַתֶּם קִמַּתֶּם תַּחַת אֲבֹתֵיכֶם תַּרְבוֹת אֲנָשִׁים חֲטָאִים: 7. וְאַשְׁלַח לָכֶם אֶת עַבְדִּי הַשָּׁכֵם וְשָׁלוּחַ וְלֹא שָׁמַעְתֶּם: 8. וְעַתָּה אִם בָּאֵמֶת וּבִתְמִים מִשְׁחַתֶּם אֶת בְּאֵרִי לְמֶלֶךְ עֲלֵיכֶם יִשְׁמַח הוּא בָכֶם וְאַתֶּם

פירוש הרי"ס

לעדה הרעה הזאת - במדבר י"ד 27. "עדה" הוא כינוי לעם ישראל, או לקבוצה מתוכו. כה עשו אבותיהם - עפ"י במדבר ל"ב 8 - "כה עשו אבותיכם בשלחי אתם מקדש ברנע לראות את הארץ". בהוציא אותם מארץ מצרים - עפ"י ירמיהו ז' 22 - "ביום הוציא אותם מארץ מצרים". "בהוציא" משמעו "בזמן הוציא". 3. תנה לנו מים ונשתה - עפ"י שמות י"ז 2 - "תנו לנו מים ונשתה". שם מתלוננים בני ישראל על משה ואהרן ודורשים מים. ואותי עזבו מקור מים לחצוב להם בארות - עפ"י ירמיהו ב' 13 - "אתי עזבו מקור מים חיים לחצב להם בארות". הנביא מוכיח את העם על עזיבת כרמי והליכה אחרי בארי (שנמשל לבור מים). 4. סר סבאם הזנה הזנו - עפ"י הושע ד' 18 - "סר סבאם הזנה הזנו". משמעו, ששכרתם התפוגגה, מה שנתפש כאן בעיני המחבר כשלילה ("הזנה הזנו"). עברו תורות חלפו חק הפרו את בריתי - עפ"י ישעיהו כ"ד 5 - "עברו תורות חלפו חק הפרו ברית עולם". עזיבת השכרות מהווה עבירה על התורה, החלפת החוק, והפרת הברית. 5. ולא אמרו איה ה' המעלה אותם מים סוף - עפ"י ירמיהו ב' 6 - "ולא אמרו איה ה' המעלה אתנו מארץ מצרים". המחבר החליף את "ארץ מצרים" ב"ים סוף", כך המים (בים) הפכו לנמשל לרע, למצרים. המוציאם מקצה יאורי מצרים - הביטוי "קצה יאורי מצרים" לקוח מישעיהו ז' 18. גם כאן "יאור" הוא ביטוי שלילי, כיוון שהוא מקור מים. עד כאן הוכיח הנביא את העם על מעשי אבותיהם. מכאן ואילך הוא מוכיחם על שהם ממשיכים את המעשים הללו. 6. ואתם קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים - עפ"י במדבר ל"ב 14 - "והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים". במקור משה הוא המוכיח, וכך המחבר המשיל את בקבוק למשה. 7. ואשלח לכם את עבדי השכם ושלוח ולא שמעתם - עפ"י ירמיהו כ"ט 19 - "אשר שלחתי אליהם את עבדי הנבאים השכם ושלוח ולא שמעתם". "ולא שמעתם" היינו, שלא עשו כדברי הנביאים. 8. ועתה אם באמת ובתמים משחתם את בארי למלך עליכם ישמח הוא בכם ואתם תשמחו בו - עפ"י משל יותם, שופטים ט' 19 - "ואם באמת ובתמים עשיתם עם ירבעל ועם ביתו היום הזה שמחו באבימלך וישמח גם הוא בכם". הנביא מציב בפני העם את האפשרות להיות נאמנים למלך

תִּשְׂמְחוּ בּוֹ: 9. וּשְׂאֲבָתֶם מִיָּמָיו בְּשִׁשּׁוֹן מִמַּעֲיָנִי הַיְשׁוּעָה:
 10. וְאִם לֹא³ גַם אַתֶּם גַּם מִלִּכְכֶּם תִּסְפוּ: 11. וַיֹּאמֶר בְּקִבּוּק
 אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאָזְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל סָבֵא אֲשַׁכֵּר
 אֲדוֹם הַגִּיתִי וְלֹא אָבו שְׁמוֹעַ וַיִּקְשׂוּ אֶת עֶרְפָּם הִרְעוּ
 מַאֲבוֹתָם: 12. וַתֵּרֶב הַמִּלְחָמָה בֵּין כְּרָמִי וּבֵין בְּאִרִּי וַיְהִי בֵּית
 בְּאִרִּי הוֹלְכִים וְדָלִים וּבֵית כְּרָמִי רַבּוֹ לַמַּעֲלָה:
 13. וַיְהִי דְבַר ה' אֶל כְּרָמִי בְּיַד בְּקִבּוּק לֵאמֹר: 14. אֵל תִּירָא

פירוש הרי"ס

שהם בחרו או למרוד בו ולשאת בתוצאות. 9. ושאבתם מימיו בששון ממעיני
 הישועה - עפ"י ישעיהו י"ב 3 - "ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה". יש כאן
 כפל משמעות - לשאוב מים ממש, ודימוי להליכה אחרי בארי (הבאר, מקור המים).
 10. ואם לא - שוב עפ"י משל יותם, שופטים ט' 20 - "ואם אין תצא אש מאבימלך
 ותאכל את בעלי שכם". זו האפשרות השנייה, הרעה, שעומדת בפני העם. גם אתם
 גם מלככם תספו - עפ"י דברי שמואל לעם, שמואל א', י"ב 25 - "ואם הרע תרעו
 גם אתם גם מלככם תספו". 11. ויאמר בקבוק את כל הדברים האלה באזני בני
 ישראל - הנביא מבצע את שליחותו ומוסר את הדברים לעם. סבא אשכר - עפ"י
 תהלים ע"ב 10 - "מלכי שָׁבָא וּסְבָא אֲשַׁכֵּר יְקָרִיבוּ". במקור "סבא" הוא שם של עם
 (כנראה שכן לחופי ים סוף), ואילו "אשכר" היא מנחה, מתנה. כאן הפך המחבר את
 שתי המילים לשמות מאזיני הנביא. שני השמות רומזים לסביאה (סבא) ולשכרות
 (אשכר). אדום הגתי - מוזכר בשמואל ב', ו' 10, שם מביא דוד את ארון ברית ה'
 אל "בית עבד אדום הגתי". במקור "אדום" מציין כנראה את ארץ המוצא של
 משפחתו של עובד, ואילו "הגתי" מציין את עיר מגוריו הקודמת (גת רימון, גתים,
 או גת הפלישתית). המחבר הופך את "אדום הגתי" לשם עצמאי, שגם הוא מרמז
 על היין (הצבע - אדום, המקור - הגת). ולא אבו שמוע ויקשו את ערפם הרעו
 מאבותם - עפ"י ירמיהו ז' 26 - "ולוא שמעו אלי ולא הטו את אזנם ויקשו את
 ערפם הרעו מאבותם". 12. ותרב המלחמה בין כרמי ובין בארי והי בית בארי
 הולכים ודלים ובית כרמי רבו למעלה - עפ"י שמואל ב', ג' 1 - "ותהי המלחמה
 אֶרְכָּה בֵּין בֵּית שָׁאוּל וּבֵין בֵּית דָּוִד וְדָוִד הָלַךְ וַחֲזַק וּבֵית שָׁאוּל הִלְכָּם וְדָלִים". הביטוי
 "רבו למעלה" לקוח מדברי הימים א', כ"ג 17, ומשמעו - התרבו מאוד.

פרק ב' 19-13. ה' נותן ביד בקבוק נבואת נחמה לכרמי.

13. והי דבר ה' אל כרמי ביד בקבוק לאמר - נוסח מקובל לפתיחת נבואה.

וְלֹא תַחַת כִּי אֶתְךָ אֲנִי וְהִרְכַּבְתִּיךָ עַל בְּמוֹתַי אֶרֶץ הָרֶחֶק
מֵאַהֲלֵי הַמַּיִם הַזְדוֹנִים אֲשֶׁר עַד נֶפֶשׁ יִקִּיפוּ עָלֶיךָ: 15. חִי
אֲנִי אִם לֹא אֲכִין כֶּסֶךְ מִמַּעַל כָּל הַשָּׁמַיִם וְקוֹרָא לְךָ שֵׁם
חֹדֶשׁ אֲשֶׁר פִּי ה' יִקְבְּנוּ: 16. וְהָיָה עַבְדִּי כְרָמִי עֲטַרְתַּת תְּפֹאֶרֶת
לְכָל הָאָרֶץ וְנִהְיוּ אֱלֹהֵי כָל הַגּוֹיִם: 17. וְלֹא יִקְרָא עוֹד כְּרָמִי
זֶה שְׁמוֹ אֲשֶׁר יִקְרָאוּ מִתְנַשֵּׂא לְכָל לְרֹאשׁ: 18. וְיִהְיֶה כְשִׁמּוֹעַ

פירוש הרי"ס

14. אל תירא ולא תחת - תקבולת המופיעה בתנ"ך או בצורה "לא תירא ולא תחת" (דברים ל"א 8) או בצורה "אל תירא ואל תחת" (דברי הימים א', כ"ח 20). הכוונה היא לחזק את כרמי. כי אתך אני - עפ"י ירמיהו א' 19 - "כי אתך אני נאם ה' להצילך". והרכבתך על במותי ארץ - ישעיהו נ"ח 14, ומשמעו, ארחיק אותך מאויבך. הרחק מאהלי המים הזדונים - הביטוי "המים הזדונים" מופיע בתהלים קכ"ד 5, שם מדמה המשורר את המים כחורשים זדון. כאן המים הם בארי ומחנהו, והם כמובן חורשים זדון על כרמי. אשר עד נפש יקיפו עליך - עפ"י תהלים י"ז 9 - "אֲבִי בְנֶפֶשׁ יִקִּיפוּ עָלַי". במקור המשמעות היא, אויבי נפשי הקיפו אותי כדי לפגוע בי. כנראה שגם כאן המחבר כיוון לאותה משמעות. 15. חי אני - פתיחה לשבועה, מופיע פעמים רבות בתנ"ך (לדוגמה, במדבר י"ד 21 - "וְאֵלֶם חִי אֲנִי וְיִמְלֹא כְבוֹד ה' אֶת כָּל הָאָרֶץ"). אם לא אכין כסאך - בדומה לנאמר על שלמה, דברי הימים א', כ"ב 10 - "וְהִכִּינוֹתִי כִסֵּא מַלְכוּתוֹ עַל יִשְׂרָאֵל עַד עוֹלָם". "להכין כסא" משמעו לכוון את המלוכה. ממעל כל השמים - בתנ"ך מופיע "תחת כל השמים" (בראשית ז' 19 ועוד). המחבר מגזים במתכווין בגדלות המובטחת לכרמי. וקורא לך שם חדש אשר פי ה' יקבנו - ישעיהו ס"ב 2 - "וְקִרָא לְךָ שֵׁם חֹדֶשׁ אֲשֶׁר פִּי ה' יִקְבְּנוּ". מקובל אצל מלכים בישראל ובאומות לאמץ לעצמם שם מלכותי עם המלכתם. כאשר מלך ממליך וסל שלו, הוא קורא לו בשם כדי לבטא את שליטתו ואת חסותו (למשל - המלכת צדקיהו ע"י נבוכדנאצר, מלכים ב', כ"ד 17). קריאת שם המלך על פי ה' היא ביטוי לצדקתו של המלך והבטחת חסותו של ה'. 16. והיה עבדי כרמי עטרת תפארת - עפ"י ישעיהו ס"ב 3 - "וְהָיִיתָ עֲטַרְתַּת תְּפֹאֶרֶת בְּיַד ה'". כפילות הביטויים "עטרת תפארת" באה לחיזוק. לכל הארץ - כלומר, כל הארץ יתפארו בך. ונהרו אליו כל הגוים - בישעיהו ב' 2 מיוחס להר בית ה' - "נִכּוֹן יִהְיֶה הַר בֵּית ה' בְּרֹאשׁ הַהָרִים וְנִשָּׂא מִגְבְּעוֹת וְנִהְיוּ אֱלֹהֵי כָל הַגּוֹיִם". כאן הכוונה שכל העמים ירצו להגיע אל כרמי ולהסתופף בצילו. 17. ולא יקרא עוד כרמי - זהו נוסח מקובל בתנ"ך לשינוי שם (לדוגמה, בראשית י"ז 5 - "וְלֹא יִקְרָא עוֹד אֶת שְׁמֶךָ אֲבָרָם וְהָיָה שְׁמֶךָ אֲבָרָהם"). זה שמו אשר יקראו - ירמיהו כ"ג 6. מתנשא לכל לראש - מתוך תפילת דוד לה', דברי הימים א', כ"ט 11 - "לָךְ ה' הַמַּמְלָכָה וְהַמְתַּנְשָׂא לְכָל לְרֹאשׁ". המחבר משתמש שימוש אירוני בביטוי זה, שכן היין "עולה אל הראש", כלומר, גורם לשכרות. 18. ויהי כשמוע כרמי את הדברים האלה וישתחו ארצה לה' - השתחוות כהודיה

כרמי את הדברים האלה וישתחו ארצה לה: 19. ויאמר
כרמי מי אנכי ומי ביתי כי הביאותני עד הלום לך ה'
הממלכה והמתנשא לכל לראש:

2. ויקרא כרמי לעמו ויאמר שמעוני אחי ועמי גבורים
לשתות יין ואנשי חיל למסוך שכר: 3. התחזקו והייתם
לאנשים פן תעבדון את עם בארי כי לו המלחמה פנים
ואחור ויזעקו אל בית אביו: 3. ויקבצו אליו כל האגמים

פירוש הרי"ס

על בשורה טובה מופיעה מספר פעמים בתנ"ך, ראה למשל בראשית כ"ד 52 - "ויהי
כאשר שמע עבד אברהם את דבריהם וישתחו ארצה לה". 19. ויאמר כרמי מי אנכי
ומי ביתי כי הביאותני עד הלום - עפ"י שמואל ב', ז' 18 - "ויאמר מי אנכי ה'
אלוקים ומי ביתי כי הביאותני עד הלום". כרמי רואה עצמו כמי שאינו ראוי לכבוד
הגדול שה' מבטיח לו. לך ה' הממלכה והמתנשא לכל לראש - דברי הימים א', כ"ט
11. כרמי "מחזיר את הכבוד" לה'.

פרק ג' 1-8. כרמי נואם בפני עמו ומחזקם למלחמה עם בארי. המלחמה לא מוכרעת והעם
נחלק בין כרמי לבין בארי. בארי מטיל מס.

1. ויקרא כרמי לעמו ויאמר שמעוני אחי ועמי - עפ"י דברי הימים א', כ"ח 2 -
"ויקם דויד המלך על רגליו ויאמר שמעוני אחי ועמי". הפנייה מורכבת מאחוזה (אחי)
ושררה (עמי) גם יחד. גבורים לשתות יין ואנשי חיל למסוך שכר - עפ"י ישעיהו ה',
22 - "הוי גבורים לשתות יין ואנשי חיל למסוך שכר". במחיקת המילה "הוי" מראש
הפסוק הפך המחבר את המשמעות משלילה לחיוב. 2. התחזקו והייתם לאנשים פן
תעבדון את עם בארי - עפ"י הקריאה שבאמצעותה עודדו הפלשתים את עצמם,
שמואל א', ד' 9 - "התחזקו והיו לאנשים פלשתים פן תעבדו לעברים". כך כרמי
מעודד את עמו לקראת המלחמה הצפויה. כי לו המלחמה פנים ואחור - עפ"י שמואל
ב', י' 9 - "וירא יואב כי היתה אליו פני המלחמה מפנים ומאחור". ויזעקו אל בית
אביו - עפ"י שמואל א', כ"ב 1 - "וילך דוד משם וימלט אל מערת עדלם וישמעו
אחיו וכל בית אביו וירדו אליו שמה". לפי הנוסח "ויזעקו אל בית אביו", הפועל
"ויזעקו" בפעיל, והמשמעות היא שבעקבות דברי כרמי, אנשיו פנו בבקשת עזרה אל
משפחתו של כרמי (ואולי צריך להיות "ויזעקו איש אל בית אביו", והכוונה שהם
הזעיקו עזרה מבתיהם). לפי הנוסח "ויזעקו אליו כל בית אביו", הפועל "ויזעקו"
בסביל, והמשמעות היא שאנשי כרמי התקבצו אל בית אביו, כדי להצטרף אליו
למלחמה. לפי ההקשר נראה יותר הנוסח השני. 3. ויקבצו אליו כל האגמים והיאורים

4. בחלק מהנוסחאות נכתב כאן "אליו" במקום "אל".

וְהִיאֲדָרִים וְהִנְהָרוֹת עַד הַיָּם הַגָּדוֹל וַיֹּאמֶר לָהֶם סֹבּוּ הָעַם
 הַזֶּה וְהַקִּיפּוּם: 4. וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר יֵצֵא מִן הַמַּחֲנֶה וְנִמְלֹט
 יִהְיֶה נַפְשְׁכֶם תַּחַת נַפְשׁוֹ: 5. וְאִם תַּעֲשׂוּ אֶת הַדְּבָר הַזֶּה
 לְכֻלְכֶּם אַתֶּן מִתְּנוֹת לְכֶסֶף וּלְזָהָב וּשְׁמַתִּי אֶתְכֶם שָׂרִים עַל
 עַמִּי: 6. וַיֵּיטֵב הַדְּבָר בְּעֵינֵיהֶם וַיַּעֲשׂוּ כֵן: 7. עוֹד חֲצִים אַחֲרֵי
 כְּרָמִי וְחֲצִים אַחֲרֵי בְּאֵרִי: 8. וַיֵּשֶׁם בְּאֵרִי מָס עַל הָאָרֶץ וְאִי
 הָיָה: 9. וַיִּשְׁלַח בְּאֵרִי אֶל כְּרָמִי וַיֹּאמֶר כֹּה יַעֲשֶׂה

פירוש הרי"ס

והנהרות עד הים הגדול - כוחותיו של בארי מתקיפים את כרמי. "אליו" במשמעות של "כנגדו". ויאמר להם סובו העם הזה והקיפום - אלו דברי כרמי לעמו, המצווה עליהם להקיף את כוחותיו של בארי ולהתקיפם. הביטוי "סובו העם הזה והקיפום" מזכיר את דברי שאל בשמואל א', כ"ב 17 - "סבו וְהִמִּיתוּ כְּהִנִּי ה'". 4. והיה האיש אשר יצא מן המחנה ונמלט יהיה נפשכם תחת נפשו - עפ"י מלכים ב', י' 24 - "וְהָיָה שֵׁם לֹו בְּחוּץ שְׁמָנִים אִישׁ וַיֹּאמֶר הָאִישׁ אֲשֶׁר יִמְלֹט מִן הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אֲנִי מְבִיא עַל יְדֵיכֶם נַפְשׁוֹ תַּחַת נַפְשׁוֹ". הציווי הוא שלא להניח לאיש מאנשי האויב לברוח, ומי שיניח לאחד מהם לברוח - יתחייב בנפשו. 5. ואם תעשו את הדבר הזה לכלכם אתן מתנות לכסף ולזהב ושמתי אתכם שרים על עמי - עפ"י דברי שאל לאנשיו בשמואל א', כ"ב 7 - "וַיֹּאמֶר שָׁאוּל לְעֶבְדָּיו הַנֹּצְבִים עָלָיו שְׁמְעוּ נָא בְּנֵי יִמִּי גַם לְכֻלְכֶּם יִתֵּן בֶּן יִשִּׁי שְׂדוֹת וְכִרְמִים לְכֻלְכֶּם יִשִּׁים שָׂרִי אֲלֵפִים וְשָׂרֵי מְאוֹת". "מתנות לכסף ולזהב" לקוח מדברי הימים ב', כ"א 3 - "מִתְּנוֹת רַבּוֹת לְכֶסֶף וּלְזָהָב". כרמי מעודד את לוחמיו ע"י הצעת פרסים. 6. וייטב הדבר בעיניהם ויעשו כן - עפ"י אסתר א' 21 - "וַיֵּיטֵב הַדְּבָר בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ כְּדִבְרֵי מְמוֹכָן". 7. עוד חצים אחרי כרמי וחצים אחרי בארי - עפ"י מלכים א', ט"ז 21 - "אֲזַי חֵלֶק הָעָם יִשְׂרָאֵל לְחֲצֵי חֲצֵי הָעָם הָיָה אַחֲרֵי תִבְנִי בֶן גִּיְתָה לְהַמְלִיכוֹ וְהַחֲצִי אַחֲרֵי עֲמֶרִי". 8. וישם בארי מס על הארץ ואיי הים - זו עדות לחוזקו של בארי. מבוסס על אסתר י' 1 - "וַיֵּשֶׁם הַמֶּלֶךְ אַחֲשֵׁרוֹשׁ מָס עַל הָאָרֶץ וְאִי הָיָה".

פרק ג' 9-16. בארי מתגרה בכרמי ובאנשיו ומאיים עליהם. דבריו גורמים להם לאבד את ביטחונם.

9. וישלח בארי אל כרמי ויאמר כה יעשה לי אלקים וכה יוסיף - נוסח שבועה המקובל בתנ"ך (לדוגמה, מלכים ב', ו' 31 - "כֹּה יַעֲשֶׂה לִי אֱלֹהִים וְכֹה יוֹסֵף אִם

לִי אֱלֹקִים וְכֹה יוֹסִיף אִם אֲשִׁיר לְבֵית כְּרֵמִי עוֹלָלוֹת עַד
 אֹר הַבֶּקֶר: 10. וְהִפִּיתִךָ בְּשׁוֹט שׁוֹטֵף וְרַעַם בָּרָד וְאֲבִי
 אֶלְגָּבִישׁ עַד אֲשֶׁר לֹא יֵשָׁאֵר שָׁם גַּם צְרוּר: 11. וְנֶאֱסַף שְׁמַחָה
 וְגִיל מִכְרָמִי וַיֵּין מִיִּקְבִּים הַשְּׁבֵתִי לֹא יִדְרוֹךְ הַדּוֹרֵךְ הַיָּד
 הַשְּׁבֵתִי: 12. גַּם נְבִיאֶיךָ לֹא מָצְאוּ חֲזוֹן וְלֹא יִשְׁמַע עוֹד קוֹל
 מִלְּאֲכָכָה: 13. וְכָל רוֹאֶיךָ יִשּׁוּם וַיִּשְׁרוּק וְנָשָׂא הַקִּינָה הַזֹּאת

פירוש הרי"ס

יעמד ראש אלישע בן שפט עליו היום). אם אשאר לבית כרמי עוללות - להשאר
 עוללות פירושו - להשאר שארית קטנה, עפ"י ישעיהו י"ז 6 - "ונשאר בו עוללות
 כנקה זית שנים שלשה גרגרים בראש אמיר". עד אור הבקר - עפ"י שמואל א', כ"ה
 34 - "אם נותר לנבל עד אור הבקר משתין בקיר". 10. והכתיך בשוט שוטף - "שוט
 שוטף" לקוח מישעיהו כ"ח 15, 18. "שוט" כאן הוא דימוי לזרם מים, שמדמים את
 צבאות בארי. ורעם ברד - בארי מדמה את כוחו לרעם ולברד. ואבני אלגביש - עפ"י
 יחזקאל י"ג 13 - "ובקעתי רוח סערות בחמתי וגשם שטף באפי יהיה ואבני אלגביש
 בחמה לכלה". "אלגביש" היא אבן יקרה, בזהקת. עד אשר לא ישאר שם גם צרור
 - עפ"י שמואל ב', י"ז 13 - "עד אשר לא נמצא שם גם צרור". "צרור" הוא גוש
 עפר. משמעות הביטוי הוא שלא ישאר צבא מאוחד, וכל כוחו יתפורר. 11. ונאסף
 שמחה וגיל מכרמי ויין מיקבים השבתי לא ידרוך הדורך הידד השבתי - עפ"י ישעיהו
 ט"ז 10 - "ונאסף שמחה וגיל מן הפרמל ובפרמים לא ירנן לא ירעע ויין מיקבים
 לא ידרוך הדורך הידד השבתי". במקור מדובר בהשבתת השמחה, וכאן הפך זאת
 המחבר להשבתתו של כרמי ("ונאסף שמחה... מכרמי"), להשבתת היין ("ויין מיקבים")
 ולהשבתת השפעתו ("הידד השבתי"). 12. גם נביאיך לא מצאו חזון - עפ"י איכה ב'
 9 - "גם נביאיך לא מצאו חזון מה". בארי תוקף כאן את בקבוק ואת נבואתו
 לטובת כרמי. טענתו היא שבקבוק לא קיבל את הנבואה מה'. ולא ישמע עוד קול
 מלאככה - עפ"י נחום ב' 14 - "ולא ישמע עוד קול מלאככה". במקור הכוונה
 לשליחי מלך אשור, כדוגמת רבשקה. המחבר הסיט את המשמעות מ"מלאך", במובן
 של שליח, ל"נביא". 13. וכל רואיך ישום וישרוק - עפ"י ירמיהו י"ט 8 - "ושמתי
 את העיר הזאת לשמה ולשרקה כל עבר עליה ישם וישרק על כל מפתח". "ישום"
 = ישתומם. השריקה היא ביטוי להפתעה. ונשא הקינה הזאת עליך - קינה היא
 שירת אבל, ולשאת קינה משמעו להתאבל, כדוגמת יחזקאל כ"ו 17 - "ונשאו עליך

5. אצל דוידזון שם נכתב "לכרמי" במקום "לבית כרמי".

עליך: 14. היית לגפן אדרת נטע שעשועים לעשות נטע
ולשאת ולעשות פרי ואיך נהפכת סורה כגפן נכריה:
15. אם בצרים באו לך הלא ישאירו עוללות אם גנבים
בלילה הלא יגנבו דים: 16. ויהי כשמוע העם את הדברים
האלה ויחרדו איש אל אחיו ויאמרו הבו עצה עוצו
ודברו: פ. ויהי כל העם נדון זה אומר נתנה
ראש ונשובה אל בארי וזה אומר הגמול אתם משלמים

פירוש הרי"ס

קינה". 14. היית לגפן אדרת - זו הקינה שישאו על כרמי, לפי דברי בארי. עפ"י
יחזקאל י"ז 8 - "אל שדה טוב אל מים רבים היא שתולה לעשות ענף ולשאת פרי
להיות לגפן אדרת". "גפן אדרת" היא גפן אדירה. נטע שעשועים - עפ"י ישעיהו ה'
7 - "נטע שעשועיו", כלומר נטיעה אהובה. לעשות נטע ולשאת ולעשות פרי - גם
עפ"י יחזקאל שם. ואיך נהפכת סורה כגפן נכריה - עפ"י ירמיהו ב' 21 - "ואיך
נהפכת לי סורי הגפן נכריה". "סורי הגפן נכריה" הם פירות גרועים. בארי טוען
שכרמי ואנשיו היו בעלי עוצמה ונמשלו לגפן הטובה, אך התדרדרו והם נמשלים
לגפן הרעה והשלילית. 15. אם בצרים באו לך הלא ישאירו עוללות אם גנבים בלילה
הלא יגנבו דים - עפ"י ירמיהו מ"ט 9 - "אם בצרים באו לך לא ישאירו עוללות אם
גנבים בלילה השחיתו דים". הבורצים משאירים את העוללות, השארית, והגנבים
גונבים רק כדי צרכם, אבל האויב שיכה את כרמי ישמיד אותו לגמרי. 16. ויהי
כשמוע העם את הדברים האלה - עפ"י ירמיהו ל"ו 16 - "ויהי כשמעם את כל
הדברים פחדו איש אל רעהו". ויחרדו איש אל אחיו - בראשית מ"ב 28 - "ויחרדו
איש אל אחיו לאמר מה זאת עשה אלוהים לנו". ויאמרו הבו עצה עוצו ודברו -
מבוסס על הדברים שנאמרו בסיפור פילגש בגבעה, שופטים י"ט 30 - "שימו לכם
עליה עצו ודברו".

פרק ד' 1-13. העם מתפצל בתמיכתו בין בארי לכרמי. בקבוק הנביא מוכיח את תומכי
בארי, וקורא להם לשוב אל כרמי.

ד 1. ויהי כל העם נדון - עפ"י שמואל ב' י"ט 10 - "ויהי כל העם נדון בכל שבטי
ישראל לאמר המלך הצילנו מכף איבינו והוא מלטנו מכף פלשתים". "העם נדון"
כלומר מתווכח זה עם זה. זה אומר נתנה ראש ונשובה אל בארי - עפ"י במדבר
י"ב 4 - "ויאמרו איש אל אחיו נתנה ראש ונשובה מצרימה". "נתנה ראש" פירושו
- נדיח את כרמי, ונמנה תחתיו מנהיג שישיב אותנו אל בארי. וזה אומר הגמול

אל כרמי המלבשכם שני עם עדנים וחיבתם את ראשיכם למלך: 2. ויהי הקשר אמיץ את בארי ויתנו לו איש שקל כסף ויאמר להם בקבוק אמרתי לא אוסיף עוד לדבר והנה הציקתני רוח בטני כלכל לא אוכל: 3. הנה בטני כיון לא יפתח וכאובות חדשים לא יבקע: 4. הגידו באיים וראו הן היתה כזאת שמעו והתמהו תמהו: 5. ההמיר גוי מלכו

פירוש הרי"ס

אתם משלמים אל כרמי - עפ"י יואל ד', 4 - "הגמול אתם משלמים עלי", ומשמעו - עזיבת כרמי תהיה כפיות טובה כלפיו. המלבישכם שני עם עדנים - עפ"י ההספד על שאול, שמואל ב', א' 24 - "בנות ישראל אל שאול בכינה המלבשכם שני עם עדנים". וחיבתם את ראשיכם למלך - עפ"י דברי שר הסריסים לדניאל, דניאל א' 10 - "וחיבתם את ראשי למלך", כלומר, תתחייבו עונש מוות. 2. ויהי הקשר אמיץ את בארי - עפ"י שמואל ב', ט"ו 12 - "ויהי הקשר אמיץ והעם הולך ורב את אבשלום". "קשר אמיץ" הוא מרד מתעצם. ויתנו לו איש שקל כסף - כנראה עפ"י דברי סרני פלשתים לשמשון, שופטים ט"ז 5 - "ויעלו אליה סרני פלשתים ויאמרו לה פתי אותו... ואנחנו נתן לך איש אלף ומאה כסף". נתינת הכסף מבטאת את תמיכת העם בבארי. ויאמר להם בקבוק אמרתי לא אוסיף עוד לדבר - עפ"י ירמיהו כ' 9 - "ואמרתי לא אֶזְכְּרוּ וְלֹא אֶדְבֵּר עוֹד בְּשִׁמּוֹ". כמו בתנ"ך, הנביא מנסה להשתמש מנבואתו, אך הדבר לא עולה בידו. והנה הציקתני רוח בטני - איוב ל"ב 18 - "הציקתני רוח בטני", המחשבות מעיקות עלי. כלכל לא אוכל - ירמיהו שם - "ואמרתי לא אֶזְכְּרוּ וְלֹא אֶדְבֵּר עוֹד בְּשִׁמּוֹ וְהָיָה בְּלִבִּי כָאֵשׁ בַּעֲרַת עֶצֶר בַּעֲצָמַי וְלֹאִיתִי כִּלְכֹּל וְלֹא אוֹכֵל". משמעות הביטוי היא, לא אוכל להכיל את הנבואה. בקבוק הנביא טוען שהיה רוצה להימנע מלהינבא, אבל הנבואה מעיקה עליו ואין הוא יכול להימנע מלומר אותה. 3. הנה בטני כיון לא יפתח וכאובות חדשים לא יבקע - עפ"י איוב ל"ב 19 - "הנה בטני כיון לא יפתח כאובות חדשים יבקע". הנבואה שבתוכי היא כיון הנמצא בכלי סגור, ובגלל תסיסתו הוא מאיים לפרוץ החוצה. המחבר הוסיף את המילה "לא יבקע", במקביל למילים "לא יפתח" בחלק הראשון של הפסוק, אך המשמעות נשארה זהה. 4. הגידו באיים - עפ"י ירמיהו ל"א 9 - "והגידו באיים מפרחק". במקור, הנביא נותן פומביות לדבריו ומציע לפרסמם, מתוך בטחונו בנבונותם. לפי ההקשר כאן, המחבר משתמש בביטוי זה כהצעה לפנות ולבדוק בין העמים האם הייתה תופעה דומה. וראו הן היתה כזאת - עפ"י ירמיהו ב' 10 - "וראו הן היתה כזאת". הביטוי נאמר כשאלה ריטורית, ומשמעו שהנביא מצביע על תופעה יוצאת דופן. התופעה עצמה תתואר בפסוק הבא. שמעו שמעו והתמהו תמהו - עפ"י חבקוק א' 5 - "ראו בגוים והביטו והתמהו תמהו כי פעל פעל בְּיָמֵיכֶם לֹא תִאֱמִינוּ כִּי יִסָּר". 5. ההמיר גוי מלכו - עפ"י ירמיהו ב', 11 - "תהימיר גוי אֱלֹהֵיכֶם".

טוב ברע או רע בטוב ועמי המיר כבודו בלא יועיל:
 6. אֱהִי מֶלֶכְךָ אֵיפָה עָלָה הוּא מִמְּקוֹמוֹ וְלֹא עָמַד בִּי ה'
 הִדְפּוֹ: 7. הֲלֹא יָדַעְתָּם אִם לֹא שָׁמַעְתָּם יוֹם מַלְכֵינוּ הַחֵל
 לְמַלּוֹךְ וְעַתָּה מִדּוּעַ אַתֶּם סוֹרְרִים וְהִיא לֹא תִצְלַח: 8. עַל
 מָה תָּכּוּ חֲלִיתֶם עוֹד תּוֹסִיפוּ סָרָה בֵּת עַמִּי עַל מָה כִּסְפְּךָ
 הָיָה לְסִיגִים סָבָאךָ מֵהוּל בְּמִים: 9. תִּיֶסְרֶךְ רַעְתְּךָ וּמִשׁוּבוֹתֶיךָ

פירוש הרי"ס

הנביא תמה על כך שהעם מחליף את מלכו. **טוב ברע או רע בטוב** - עפ"י ויקרא כ"ז 10 - "לא יחליפנו ולא ימיר אתו טוב ברע או רע בטוב". משמעות הדברים שהעמים לא החליפו מלך טוב במלך רע וכן להיפך. **ועמי המיר כבודו בלא יועיל** - המשך הפסוק בירמיהו ב' - "ועמי המיר כבודו בלא יועיל". הנביא טוען כנגד העם שבניגוד לנוהג העמים שנאמנים למלך גם במקרה שהוא מלך רע, החליף העם את מלכו הטוב ובחר במלך שלא יועיל (בארי). 6. **אֱהִי מֶלֶכְךָ אֵיפָה** - הושע י"ג 10 - "אֱהִי מֶלֶכְךָ אֵפּוֹא". הנביא שואל את העם: היכן הוא מלכך? **עלה הוא ממקומו** - כנראה עפ"י ירמיהו ד' 7 - "עלה ארניה מסבכו ומשחית גוים נסע יצא ממקמו". הכוונה היא שבארי בורח. **ולא עמד כי ה' הדפו** - עפ"י ירמיהו מ"ו 15 - "לא עמד כי ה' הדפו". מלככם אינו יכול לעמוד כנגד רצון ה'. 7. **הלא ידעתם אם לא שמעתם** - עפ"י ישעיהו מ' 28 - "הלא ידעת אם לא שמעת". שאלות רטוריות - ודאי ששמעתם וידעתם. **יום מלכינו** - הושע ז' 5, הוא יום הולדת המלך. **החל למלוך** - כלומר, ידעתם שמלכנו (כרמי) מלך, ולכן באה הטענה כנגדם בהמשך הפסוק. **ועתה מדוע אתם סוררים** - מדוע אתם מורדים במלך. **והיא לא תצלח** - עפ"י במדבר י"ד 41 - "למה זה אתם עברים את פי ה' והוא לא תצלח", כלומר המרד לא יצליח. 8. **על מה תכו חליתם עוד תוסיפו סרה** - עפ"י ישעיהו א' 5 - "על מה תכו עוד תוסיפו סרה". למרות המכות שאתם סופגים עדיין ממשיכים בחטאיכם. הביטוי "חליתם" שהוסיף המחבר משמעו מכת מוות (עפ"י מלכים א' כ"ב 34). **בת עמי** - פנייה לעם ישראל (כדוגמת איכה ד' 3). **על מה כספך היה לסיגים סבאך מהול במים** - עפ"י ישעיהו א' 22 - "כספך היה לסיגים סבאך מהול במים". הנביא מאשים את העם בשחיתות, שמערבים את הכסף הטהור במתכות אחרות (סיגים), ואת היין במים. כאן המחבר מכווין גם לפגיעה בכרמי (=סבאך) בהליכה אל בארי (=מים). 9. **תיסרך רעתך ומשובותיך תוכיחך** - ירמיהו ב' 19 - "תיסרך רעתך ומשובותיך תוכיחך". הנביא טוען שהחטא (רעתך, משובותיך) מביא לעונש (תיסרך).

6. בפירושו נכתב "אלה הוא", אך הוא חסר משמעות, ותיקנו על פי דוידזון, שם.

תוכיחוך ראי דרךך תוסיפי לדאבה בה ויין ישמח לבב
אנוש: 10. עמי מה הוגעתך ומה הלאיתך ענה בי מה לך
לדרך מצרים לשתות מי שחור מה לך לדרך אשור
לשתות מי נהר: 11. מה לכם כי בחרתם לשתות מי באר
הלא מימיו בכסף תשתו לכו שברו בלא כסף ובלא מחיר
יין: 12. הוי כל צמא ילך למים לבוש ואין לחם לו ואין
כסות בקרה: 13. וביין כלם יחמו כתנור בוערה מאופה מה
לו ולבגדים יכסוהו ויבדס ענבים סותה אשרי משכימי בקר

פירוש הרי"ס

תוכיחוך). ראי דרךך - עפ"י ירמיהו ב' 23 - "ראי דרךך בגיא דעי מה עשית". תוסיפי
לדאבה בה - עפ"י ירמיהו ל"א 11 - "והיתה נפשם כגן רוה ולא יוסיפו לדאבה עוד".
במקור מדובר על רוויה כתוצאה משתיית מים, ובניגוד לכך מוסיף המחבר את המשך
הפסוק. ויין ישמח לבב אנוש - תהלים ק"ד 15. שתיית היין (ההליכה אחרי כרמי) תביא
לשמחה ותסלק את העצבות. 10. עמי מה הוגעתך ומה הלאיתך ענה בי - עפ"י מיכה
ו' 3 - "עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתך ענה בי". הנביא, בשם ה', שואל את העם
מה גרם להם לעזוב אותו. השאלה היא ריטורית, ברור שה' לא עיף (=הוגיע, הלאה)
את העם. מה לך לדרך מצרים לשתות מי שחור מה לך לדרך אשור לשתות מי נהר
- עפ"י ירמיהו ב' 18 - "מה לך לדרך מצרים לשתות מי שחור ומה לך לדרך אשור
לשתות מי נהר". במקור הנביא מוכיח את העם על הסתמכותם על ממלכות זרות,
אשור או מצרים. המחבר הפך את הפסוק לתוכחה על שתיית מים מנהרות אשור או
מצרים. 11. מה לכם כי בחרתם לשתות מי באר - תוכחה לעם שהולכים אחרי בארי.
הלא מימיו בכסף תשתו - עפ"י דברים ב' 28 - "ומים בכסף תתן לי ושתיתי". במקור
נתינת כסף תמורת שתיית המים מבטאת את הכרת התודה לבעל המים, ולכן היא
מעשה טוב וחיובי, ואולם כאן היא נתפשת כמעשה שלילי. בדברים אלו יש גם רמז
לפסוק 2 לעיל, ולכסף שנתנו העם לבארי. לכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין - עפ"י
ישעיהו נ"ה 1 - "הוי כל צמא לכו למים... ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין
וחלב". במקור הנביא קורא לעם לשתות מים או לקבל יין או חלב. המחבר מיקד את
המשמעות ביין בלבד. 12. הוי כל צמא ילך למים - עפ"י ישעיהו שם. לבוש ואין לחם
לו - עפ"י חגי א' 6 - "לבוש ואין לחם לו". כלומר, הניסיון לא יצלח. ואין כסות בקרה
- עפ"י איוב כ"ד 7 - "ואין כסות בקרה", כלומר, הבגד לא יגרום לאדם להתחמם, כך
המים (בארי) לא יגרמו לעם לרוויה. 13. וביין כלם יחמו - עפ"י הושע ז' 7 - "כלם
יחמו כתנור", וכוונתו, שבניגוד למים, היין יגרום לכולם להיות רועשים, לסעור. כתנור
בוערה מאופה - עפ"י הושע ז' 4 - "כמו תנור בערה מאפה". הסערה מדומה לחום
התנור שמבעיר האופה. (המילה "כתנור" משמשת הן כסיום לביטוי "כלם יחמו כתנור"
והן כפתיחה לביטוי "כתנור בוערה מאופה"). מה לו ולבגדים יכסוהו - כאשר האדם

שָׁכַר יִרְדּוֹפוֹ וְטוֹב לֵב מִשְׁתָּה תָּמִיד:
 14. וְאַתָּה בְּאֵרִי שָׁמַע דְּבַר ה': 15. הַטּוֹב טוֹב אֶתָּה מִיָּם סוֹף
 הָרַב רַב עִם יִשְׂרָאֵל אִם נִלְחָם נִלְחָם בָּם וְהִמָּה כָּרְתוּ אוֹתוֹ
 לְשָׁנִים וַיַּעֲבְרוּ בֵּין בְּתָרֵיו: 16. שָׁמַעְתִּי חֲרַפַּת בְּאֵרִי גֵאוֹתוֹ
 וְגֵאוֹנוֹ וַעֲבָרְתוּ אֶת מִי חֲרַפַּת וְגִדְפַת וְעַל מִי הָרִימוֹת קוֹל:
 17. כֹּה אָמַר ה' קִצַּפְתִּי עַל אֲבוֹתֶךָ קִצַּף מִימִי נַח זֹאת לִי
 הֶחֱרִיבוּ אֶרֶץ וּמְלוֹאָה תִּבֵּל וַיֵּשְׁבִי בָּהּ וְאַנְכִי קִצַּפְתִּי מְעַט
 וְהִמָּה עָזְרוּ לָרָעָה: 18. לָכֵן חֵי אֲנִי אִם יַעֲלֶה לַשָּׁמַיִם שִׁיאֵךְ

פירוש הרי"ס

משתכר הוא פושט את בגדיו. ובדם ענבים סוטה - עפ"י בראשית מ"ט ט' 11 - "ובדם
 ענבים סוֹתוּ". במקור, מדובר על בגדים (כסות) שהוכתמו מן היין. כאן המחבר טוען
 שהכסות הראויה למי ששותה היא השכרות, ואין הוא זקוק לבגדים נוספים. אשרי
 משכימי בקר שכר ירדופו - עפ"י ישעיהו ה' 11 - "הוי משכימי בבקר שכר ירדפו".
 במקור "הוי", והמחבר הפך את המשמעות בשינוי המילה ל"אשרי". וטוב לב משתה
 תמיד - משלי ט"ו 15.

פרק ד' 14-35. בקבוק מוכיח את בארי.

14. ואתה בארי שמע דבר ה' - פנייה שבה פנו נביאים אל מלכים בתנ"ך (ראה
 לדוגמה ישעיהו ל"ט 5). 15. הטוב טוב אתה מים סוף הרוב רב עם ישראל אם
 נלחום נלחם בם - שופטים י"א 25 - "וַעֲתָה הַטּוֹב טוֹב אֶתָּה מִבֶּלֶק בֶּן צְפּוֹר מֶלֶךְ
 מוֹאָב הָרֹב רַב עִם יִשְׂרָאֵל אִם נִלְחָם נִלְחָם בָּם". המחבר דימה את ים סוף (מקור
 מים) לאויב שנלחם עם ישראל. והמה כרתו אותו לשנים ויעברו בין בתריו. עפ"י
 ירמיהו ל"ד 18 - "אֲשֶׁר כָּרְתוּ לְשָׁנִים וַיַּעֲבְרוּ בֵּין בְּתָרֵיו". עם ישראל ניצח את ים
 סוף. 16. שמעתי חרפת בארי גאונו ועברתו - עפ"י ישעיהו ט"ז 6 - "שָׁמַעְנוּ
 גֵּאוֹן מוֹאָב גֵּא מֵאֵד גֵּאוֹתוֹ וְגֵאוֹנוֹ וַעֲבָרְתוֹ". "חרפת בארי" הם החרפות - הגידופים
 - שהשמיע. "עברתו" הוא כעסו. את מי חרפת וגדפת ועל מי הרימות קול - עפ"י
 מלכים ב', י"ט 22 - "אֶת מִי חֲרַפְתָּ וְגִדְפְתָּ וְעַל מִי הָרִימוֹת קוֹל". 17. כה אמר ה'
 קצפתי על אבותך קצף - עפ"י זכריה א' 2 - "קִצַּף ה' עַל אֲבוֹתֶיכֶם קִצַּף". "קצף"
 = כעס. מימי נח זאת לי - עפ"י ישעיהו נ"ד 9 - "כִּי מִי נַח זֹאת לִי". החרבו ארץ
 ומלואה תבל וישבי בה - עפ"י תהלים כ"ד 1 - "הָאֶרֶץ וּמְלוֹאָה תִּבֵּל וַיֵּשְׁבִי בָּהּ".
 ואנכי קצפתי מעט והמה עזרו לרעה - עפ"י זכריה א' 15 - "אֲנִי קִצַּפְתִּי מְעַט וְהִמָּה
 עָזְרוּ לָרָעָה". ה' מאשים את המים שבזמן המבול הרסו יותר ממה שה' התכוון
 שיעשו. 18. לכן חי אני - לשון שבועה (לעיל ב' 15). אם יעלה לשמים שיאך -
 עפ"י איוב כ' 6 - "אִם יַעֲלֶה לַשָּׁמַיִם שִׁיאֵךְ". ואם על כפים שים קינך - "כפים" הם
 העננים (כמו באיוב ל"ו 32 - "עַל כַּפַּיִם כָּסָה אוֹר"). העננים מסמלים גם מקום

וְאִם עַל כַּפִּים שִׁים קִינָךְ מִשֵּׁם אֹרִידֶךָ נָאִם ה':¹⁹ וְעַל
הָעֵבִים אֲצוּהָ מִהַמָּטִיר עַל עַמִּי מָטֶר וְהַמְטַרְתִּי עַל אֶרֶץ
לֹא אִישׁ אֶרֶץ שׂוֹאָה וּמִשׂוֹאָה לֹא יִפְנֶה דֶּרֶךְ כְּרָמִים:
20. אֹמֵר לַצּוֹלָה⁷ חֲרָבִי וְאַחֲרִיב בְּכַף פְּעָמַי כָּל יְאוּרֵי מִצּוֹר:
21. אֶעֱצֹר בַּמִּים וַיִּבְשׂוּ מִבְּכֵי נְהָרוֹת מִשִּׁיחֹר וְעַד פְּרָפֶר
זַעֲקַת שֹׁבֵר יַעֲוֶעְרוּ⁸: 22. גַּם מִי נִמְרִים לְשִׁמָּה יִהְיוּ וְנִשְׁתּוּ

פירוש הרי"ס

גבוה, שבארי רוצה לברוח אליו, וגם אותו עצמו, שהרי מן העננים יורד הגשם, שהוא מים. משם אורידך נאם ה' - עפ"י עובדיה א' 4 - "אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך משם אורידך נאם ה'". הנביא אומר לבארי שאין לו אפשרות להימלט מגורלו ומעונשו, אף אם יברח אל השמים או אל העננים. 19. ועל העבים אצוה מהמטיר על עמי מטר - עפ"י ישעיהו ה' 6 - "ועל העבים אצוה מהמטיר עליו מטר". עצירת הגשמים היא עצירת המים. והמטירתי על ארץ לא איש - עפ"י איוב ל"ח 26 - "להמטיר על ארץ לא איש מדבר לא אדם בו". הגשם ירד במקום שבו לא יושבים בני אדם. ארץ שואה ומשואה - הביטוי "שואה ומשואה" לקוח מצפניה (א' 15) ואיוב (ל' 3). משמעותו חורבן. הכפלת הביטוי באה לחיזוק ולהגדלה. לא יפנה דרך כרמים - עפ"י איוב כ"ד 18 - "לא יפנה דרך כרמים", כלומר, למי שלא יפנה לצידו של כרמי. 20. אומר לצולה חורבי - עפ"י ישעיהו מ"ד 27 - "האמר לצולה חרבי ונהרתך אוביש". ה' יצווה על עומק הים (המצולה) להתייבש (חורבי). ואחריב בכף פעמי כל יאורי מצור - מלכים ב', י"ט 24 - "ואחריב בכף פעמי כל יארי מצור". במקור מתפאר מלך אשור ביכולתו לייבש נהרות באמצעות צעדי צבאותיו העצומים. המחבר ייחס דברים אלו לה', שמתאר את כוחו ליבש נהרות. 21. אעצור במים ויבשו - עפ"י איוב י"ב 15 - "הן יעצור במים ויבשו". לעצור כאן פירושו למנוע, לסלק. מבכי נהרות - הביטוי לקוח מאיוב כ"ח 11. משמעו - זרמי הנהרות. משיחור ועד פרפר - "שיחור" ו"פרפר" הם נהרות המופיעים במקרא (יהושע י"ג 3, ומלכים ב', ה' 12, בהתאמה). זעקת שבר יעוירו - עפ"י ישעיהו ט"ו 5 - "זעקת שבר יעירו". הנהרות יזעקו זעקה רמה. 22. גם מי נמרים לשמה יהיו - עפ"י ישעיהו ט"ו 6 - "כי מי נמרים משמות יהיו" (וראה גם ירמיהו מ"ח 34), כלומר, יתייבש נחל "נמרים" (באיזור ים המלח). ונשתו מים מהים - עפ"י ישעיהו י"ט 5 -

7. בפירושו נכתב "לבולה", אך אין לו כל משמעות, ותוקן על פי ההתאמה למקרא.

8. אצל דוידזון ואחרים "יעוררו", ונראה שהנוסח הנכון הוא "יעוירו" בהתאמה למקרא.

מִים מֵהֵם וּמִי הִירְדֵן יִכְרֶתוֹן וְנָהָר יִחַרֵּב וַיֵּבֶשׁ: 23. וְהוֹבִשְׁתִּי
 אֶת מְקוֹרוֹ וְהִכְרַתִּי מִבֵּית בְּאֵרִי מִשְׁתֵּינִ בְּקִיר וְעַצוֹר וְעִזּוֹב:
 24. זֶדּוֹן לִבְךָ הִשְׁיֵאֲךָ שׁוֹכְנִי בַּחֲגִי סֶלַע חוֹרֵי עֶפְרַיִם וְכַפִּים:
 25. אִמְרַת אֲעֲלֶה עַל בְּמוֹתַי עֵב כַּנָּשָׁר אֲדָאָה אֲפָרוֹשׁ עַל
 כְּרָמִי וְעַל בְּצֻרוֹ שׁוֹדֵד אֲפִיל: 26. לָכֵן יוֹשֵׁר עָלֶיךָ הַשִּׁיר
 הַזֶּה: 27. הַבְּאֵר הַגָּדוֹל הָרוֹבֵץ בְּתוֹךְ יְאוֹרָיו הָאוֹמֵר בְּלִבּוֹ
 אֲנִי יְאוֹרִי וְאֲנִי עֲשִׂיתִנִּי אֵיךְ הָיָה לְשִׁמָּה כָּרְגַע נָבְעוּ

פירוש הרי"ס

"וְנִשְׁתּוֹ מִים מֵהֵם וּנְהָר יִחַרֵּב וַיֵּבֶשׁ". "נשתו" היינו יתייבשו, כלומר הים ייבש. ומי הירדן יכרתון - יהושע ג' 13. במקור הכוונה שהירדן יחצה לשני חלקים, וכאן הכוונה שהוא ייבש. ונהר יחרב ויבש - המשך הפסוק מישעיהו שם. 23. והובשתי את מקורו - עפ"י ירמיהו נ"א 26 - "והחרבתי את ימה והבשתי את מקורה". המקור הוא מקור המים, המעינות. והכרתי מבית בארי משתינ בקיר ועצור ועזוב - נוסח מקובל בתנ"ך לנבואת חורבן על שושלת מלכים (לדוגמה, מלכים ב', ט' 8 - "והכרתי לאחאב משתינ בקיר ועצור ועזוב בישאל"). "משתינ בקיר" הוא כינוי גנאי לזכרים. "עצור ועזוב" הוא ניגוד בין עבדים (עצור) לבני חורין (עזוב). 24. זדון לבך השיאך שוכני בחגי סלע - עפ"י עובדיה א' 3 - "זדון לבך השיאך שוכני בחגי סלע מרום שבתו". משמעותו, רשעתך פיתתה אותך, שוכן במערות הסלעים. חורי עפר וכפים - עפ"י איוב ל' 6 - "חרי עפר וכפים". המחבר עשה הקבלה בין "חגי סלע" לבין "חורי עפר וכפים". כפים הם סלעים או מערות. 25. אמרת אעלה על במותי עב - עפ"י ישעיהו י"ד 14 - "אעלה על במותי עב אדמה לעליון". בארי מתגאה, עד שרואה עצמו עולה על במה שהיא העננים. כנשר אדאה אפרוש על כרמי - עפ"י ירמיהו מ"ח 40 - "הנה כנשר ידאה ופרש כנפיו אל מואב". בארי מדמיין עצמו משתלט על כרמי. ועל בצרו - על הבציר של כרמי, או על עירו - בצרה. שודד אפיל - החלק השני של הפסוק מבוסס על ירמיהו מ"ח 32 - "ועל בצירך שדד נפל". שודד הוא כינוי לצבא כובש, שלוקח שלל. "שודד אפיל" יכול להתפרש או "אכסה אותו (את כרמי) באמצעות צבאי" או "אפיל את השודד (כרמי)". 26. לכן יושר עליך השיר הזה - אולי עפ"י ישעיהו כ"ו 1 - "ביום ההוא יושר השיר הזה בארץ יהודה". הנביא מתחיל לשיר על בארי שיר חורבן. 27. הבאר הגדול התנים הגדול הרבץ בתוך יאוריו האומר בלבבו אני יאורי ואני עשיתיני - עפ"י יחזקאל כ"ט 3 - "התנים" במילה "הבאר", משום שהוא מדבר על בארי, ושם בפי בארי את המילים "אני יאורי", כיוון שמדובר בבארי עצמו. כמובן כל הפסוק רומז על מים, ומכאן על בארי. איך היה לשמה - כנראה עפ"י צפניה ב' 15 - "איך היתה לשמה". הנביא מביע תמיהתו על כך שארצו של בארי תהיה לשממה. כרגע נבעו מצפוניו - עפ"י עובדיה א' 6 - "איך נחפשו עשו נבעו מצפניו". לאחר כיבוש ארצו של בארי ע"י אויביה, יתגלו כל מקומות

מצפוניו: 28. באר חפרוה שרים כרוה נדיבי עם איכה נחשב
לנבלי חרש בארות נשברים אשר לא יכילו המים:
29. תהום אמר לא בי היא וים אמר אין עמדי: 30. הבנהרים
חרה ה' אם בנהרים אפך גוער בים ויבש וכל הנהרות
החריב: 31. שערי הנהרות נפתחו נסו ולא עמדו רץ לקראת
רץ ירוצו: 32. ועבר בים צרה הובישו כל מצולות יאור:
33. הלילו וזעקו כל נהרות בבל אשר אדיריהם שודדו נפל

פירוש הרי"ס

המסתור שלו. 28. באר חפרוה שרים כרוה נדיבי עם - במדבר כ"א 18 - "באר חפרוה שרים כרוה נדיבי העם". הפסוק לקוח מתוך "שירת הבאר", והמחבר הפך אותה ל"שירת בארי". חלק זה של הפסוק מתאר את עברו הטוב של בארי, כניגוד לעתידו הרע. איכה נחשב לנבלי חרש - עפ"י איכה ד' 2 - "איכה נחשבו לנבלי חרש". "נבלי חרש" הם כדים מחרס, שעלולים להישבר במהרה. בארי הפך מבאר, שהוא מקור מים נובע ומוגן, לכד חרס, שהוא רק שומר על המים, ונתון לסכנת שבירה. בארות נשברים אשר לא יכילו המים - עפ"י ירמיהו ב' 13 - "בארות נשברים אשר לא יכלו המים". (הניקוד "בארות" הוא במקור). במקור, מדובר על בור מים, שנועד לשמור על המים, אך כיוון שקירותיו סדוקים המים מחלחלים ממנו אל האדמה. המחבר שינה מבור לבאר, לרמז על השם בארי. 29. תהום אמר לא בי היא וים אמר אין עמדי - איוב כ"ח 14. התהום והים הם מקורות מים גדולים. באיוב הכוונה היא שאלו אינם מקור החכמה. המחבר הסב את הדברים כלפי המים - בתהום ובים אין מים, ובהקבלה - בבאר אין מים - לבארי אין עוצמה וכוח. 30. הבנהרים חרה ה' אם בנהרים אפך - עפ"י חבקוק ג' 8 - "הבנהרים חרה ה' אם בנהרים אפך". במקור, התשובה לשאלות אלו היא: "כן", ה' כעס על הנהרות ועל הים, ובהקבלה - ה' כועס על בארי. גוער בים ויבש וכל הנהרות החריב - עפ"י נחום א' 4 - "גוער בים ויבש וכל הנהרות החריב". "החריב" - ייבש (חורב=יובש). 31. שערי הנהרות נפתחו - עפ"י נחום ב' 7 - "שערי הנהרות נפתחו". במקור מדובר על כך ששערי העיר הפונים אל הנהרות נפרצו ודרכם חדר צבא האויבים אל העיר. המחבר השתמש בפסוק זה במשמעות שהנהרות עצמם נפרצו. נסו ולא עמדו - עפ"י ירמיהו מ"ו 21 - "נסו יחדיו לא עמדו". ברחו ולא עמדו להילחם. רץ לקראת רץ ירוצו - עפ"י ירמיהו נ"א 31 - "רץ לקראת רץ ירוץ". בגלל שהעיר תיפרץ מכמה כיוונים, ירוצו השליחים מכל הצדדים אל ארמון המלך, לספר לו על האירועים. 32. ועבר בים צרה הובישו כל מצולות יאור - עפ"י זכריה י', 11 - "ועבר בים צרה והכה בים גלים והבישו כל מצולות יאור". ה' יכה את הים, שעושה מצור על ישראל, ומעמקי היאור יתייבשו. הים והיאור הם משלים לבארי ועמו. 33. הלילו וזעקו - עפ"י ירמיהו מ"ח 20 - "הלילו וזעקו". כל נהרות בבל - נהרות בבל הם הפרת והחידקל, נהרות אדירים שבהם מים מרובים. אשר

גֹּאֲזֹן עֲוֹנָם: 34. קוֹמוּ וּלְכוּ כִּי לֹא זֹאת הַמְּרֻגָּעָה בָּאוּ
בְּנִקְרַת הַצּוּרִים וּבְמַחִילוֹת הַסִּלְעִים מִפְּנֵי פֶחַד ה' עַד יַעֲבוֹר
זַעַם: 35. הִיעֲמוֹד לְבַבְכֶּם אִם תַּחֲזִקְנָה יְדֵיכֶם לְשׁוֹד אַחֵיכֶם
כְּקוֹץ מוֹנֵד כָּלֵהם כַּמִּים הַנִּגְרִים וְלֹא נֹדַע מְקוֹמוֹ אִים:
36. וְאֵת כְּרָמִי אֲרָחַם וְנָתַן פְּרִיו הַמִּשְׁמַח אֱלֹקִים וְאֲנָשִׁים:
37. זֶרַע יַעֲבֹדְנָהוּ הִנֵּה שָׂכְרוּ אֶתוֹ כָּל אֲשֶׁר כְּרָמִי עֹבֵד אָדָם

פירוש הרי"ס

אדיריהם שודדו - עפ"י זכריה י"א 2 - "הִלֵּל בְּרוֹשׁ כִּי נָפַל אֶרֶז אֲשֶׁר אֲדָרִים שָׁדְדוּ".
האדירים הם המנהיגים. נפל גאון עוזכם - הביטוי "גאון עוזכם" מופיע מספר פעמים
בתנ"ך (למשל ויקרא כ"ו 19), ומשמעו, "כוחכם החזק" או "כוחכם המפואר". נפילת
הכוח מבטאת את התבוסה הסופית בפני האויבים או בפני הצרה הבאה. 34. קומו
ולכו כי לא זאת המרגועה - עפ"י מיכה ב' 10 - "קומו וּלְכוּ כִּי לֹא זֹאת הַמְּנוּחָה".
קריאה לעם לצאת לגלות. המילה "מרגועה" לקוחה מישעיהו כ"ח 12 - "זֹאת
הַמְּרַגָּעָה", ומשמעותה מקבילה למילה "מנוחה". כאן קורא הנביא לעם לעזוב את
באר. באו בנקרת הצורים ובמחילות הסלעים מפני פחד ה' - עפ"י ישעיהו ב' 21
- "לְבֹא בְּנִקְרוֹת הַצּוּרִים וּבְסַעֲפֵי הַסִּלְעִים מִפְּנֵי פֶחַד ה' וּמִהֲדָר גָּאוֹנוֹ". התגלותו של
ה' גורמת לפחד אצל אויביו, והם בורחים מלפניו. עד יעבור זעם - עפ"י ישעיהו
כ"ו 20 - "חֲבִי כִמְעַט רָגַע עַד יַעֲבֹר זַעַם". במקור, ישראל - הטובים - נחבאים עד
שתעבור הצרה. המחבר הסב זאת על בארי, המייצג את הרע. 35. היעמוד לבכם
אם תחזקנה ידיכם לשוד אחיכם - עפ"י יחזקאל כ"ב 14 - "הִיעֲמֹד לַבֶּן אִם תַּחֲזִקְנָה
יָדָיו". שאלה ריטורית שבאה להגביר את הרושם שהאויב לא יוכל לעמוד בפני ה',
לא תוכלו לסייע בזמן שחלק מכם ("אחיכם") יקבל עונש. המילה "שוד" היא ביטוי
לעונש שיבוא עליהם. כקוץ מונד כלהם - עפ"י שמואל ב', כ"ג 6 - "וּבְלִיעַל כְּקוֹץ
מִנֵּד כָּלֵהם". כולם יהיו כמו קוץ המתעופף ברות. כמים הנגרים - שמואל ב' י"ד 14
- "וְכַמִּים הַנִּגְרִים אֲרָצָה". בביטוי זה המים הנשפכים לארץ הם משל לזמניות חיו
של האדם. ולא נודע מקומו אים - מקורו בנחום ג' 17, ומשמעו שכשהמים נספגו
בקרקע לא נודע היכן הם.

פרק ד' 36-38. בקבוק מנבא את הצלחת כרמי.

36. ואת כרמי ארחם - עפ"י הושע א' 7 - "וְאֵת בֵּית יְהוּדָה אֲרָחַם". ונתן פרי
המשמח אלקים ואנשים - עפ"י שופטים ט' 13 - "וְתֹאמַר לָהֶם הִנֵּנּוּ הַחֲדָלְתִּי אֶת
תִּירוֹשֵׁי הַמִּשְׁמַח אֱלֹהִים וְאֲנָשִׁים". הפרי הוא היין. 37. זרע יעבדנהו - תהלים כ"ב
31 - "זֶרַע יַעֲבֹדְנָהוּ". יתכן שהכוונה שצאצאיו ימשיכו בדרכו, או שאנשים ישתעבדו
לו. הנה שכרו אתו - ישעיהו מ' 10. כרמי בא כמלך מנצח ועמו שלל שאותו הוא
מחלק לעמו. כל אשר כרמי עובד אדום הגתי - ראה לעיל ב' 11. מדובר באנשי

הָגִיתִי כָּל נָבֶל יִמְלֵא יֵין וּבְכָרְמִים גִּילָה וְרִנָּן: 38. וּשְׁבַתִּי
 אֶת שְׁבוֹת עַמִּי וְנָתַנּוּ בְּבֵיתִי וּבְחוֹמוֹתַי קוֹל כְּדוֹרְכִים הַיָּדָד
 וְעַבְדִּי לֹא נָשִׂיא לָהֶם לְעוֹלָם: 39. וַיֹּאמֶר בְּקִבּוֹק
 אֶל כְּרָמִי וּלְעַמּוֹ כֹּה אָמַר ה' בַּחֲצֵי הַלַּיְלָה וְנָטִיתִי יָדִי עַל
 בְּאֵרִי וְעַל עַמּוֹ: 40. וְהַשְׁבַּתִּי גֵאוֹן זָדִים וְגֵאוֹת עֲרִיצִים
 אֲשָׁפִיל וְהָיוּ כַּצְבִּי מוֹדַח אִישׁ אֶל אֶרְצוֹ יְנוֹסוּ: 41. יִשְׁאוּ
 נְהָרוֹת דְּכִים אֵף יִרְגְּזוּ תַּהוֹמוֹת אֲבָן מִקִּיר תִּזְעַק כְּהִקִּיר

פירוש הרי"ס

כרמי. כל נבל ימלא יין - ירמיהו י"ג 12. 'נבל' הוא כלי לנזלים. ובכרמים גילה ורנן - עפ"י ישעיהו ל"ה 2 - "פֶּרֶחַ תִּפְרָח וְתִגַּל אֵף גִּילַת וְרִנָּן". בפסוק זה מתאר הנביא את נאמנות אנשי כרמי אליו ואת שמחתם. 38. ושבתִי את שבות עמי - עפ"י ירמיהו ל' 3 - "וְשַׁבְתִּי אֶת שְׁבוֹת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וְיִהְיֶה". הנביא מנבא את שיבת הגלות. ונתנו בביתי ובחומותי - עפ"י ישעיהו נ"ו 5 - "וְנָתַתִּי לָהֶם בְּבֵיתִי וּבְחוֹמוֹתַי יָד וְשֵׁם". קול כדורכים הידד - ירמיהו כ"ה 30 - "ה' מִמְרוֹם יִשְׁאָג... הַיָּדָד כְּדוֹרְכִים יַעֲנֶה אֶל כָּל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ". דורכי הענבים מאיצים זה את זה באמצעות הקריאה "הידד". ועבדִי לֹא נָשִׂיא לָהֶם לְעוֹלָם - עפ"י יחזקאל ל"ד 24 - "וְעַבְדֵי דָוִד נָשִׂיא בְּתוֹכָם". "לוי" רומז לשם המחבר - לוי בן גרשום.

פרק ד' 39-51. בקבוק מנבא פורענות על בארי והצלחה לכרמי ולתומכיו.

39. ויאמר בקבוק אל כרמי ולעמו כה אמר ה' בחצי הלילה - עפ"י שמות י"א 4 - "כַּחֲצַת הַלַּיְלָה אָנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרַיִם". המחבר המשיל בזה את גאולת מצרים להצלחת כרמי. ונטיתי ידי על בארי ועל עמו - משמעות הדברים היא ענישה של בארי ועמו (ראה יחזקאל כ"ה 7). 40. והשבתי גאון זדים וגאות עריצים אשפיל - עפ"י ישעיהו י"ג 11 - "וְהַשְׁבַּתִּי גֵאוֹן זָדִים וְגֵאוֹת עֲרִיצִים אֲשָׁפִיל". המשמעות היא - ה' ישפיל את הרשעים (זדים, עריצים) ובכך יפגע בכבודם (גאון, גאות). והיו כצבי מודח איש אל ארצו ינוסו - עפ"י ישעיהו שם פסוק 14 - "וְהָיָה כַּצְבִּי מוֹדַח ... וְאִישׁ אֶל אֶרְצוֹ יְנוֹסוּ". משל לצבאו של בארי שיהיה במנוסה כמו צבי שהוברח ממקום מושבו, ונמצא במנוסה. 41. ישאו נהרות דכים - עפ"י תהלים צ"ג 3 - "יִשְׁאוּ נְהָרוֹת דְּכִים". דכי הנהרות הוא הקול שהם משמיעים. הנהרות הם משל לבארי ועמו, והקול הוא זעקתו לעזרה. אף ירגזו תהומות - עפ"י תהלים ע"ז 17 - "רָאוּךְ מַיִם אֱלֹהִים רָאוּךְ מַיִם יַחִילוּ אֵף יִרְגְּזוּ תַּהוֹמוֹת". מקווי המים פחדו (=ירגזו). אבן מקיר תזעק - עפ"י חבקוק ב 11 - "כִּי אֲבָן מִקִּיר תִּזְעַק". כהקיר ביר מימיה - עפ"י ירמיהו ו' 7

בִּיר מִימִיָּה: 42. הֲלֹא יָבוֹשׁוּ כִּי יָבוֹאוּ כָּל נְהַרְיָהֶם וּבִקְשׁוּ
 אֶת מַלְכָּם וְלֹא יִמָּצְאוּ חֶלֶף עִם אֲנִיּוֹת אָבָה הֶלֶךְ בְּלֹא
 חֲמָדָה: 43. וְהָיָה כְּמוֹן עֹבֵר הַמּוֹן אֲדִירִים עַד אֶרֶץ אֲשִׁפִּילִם
 אֲדִירִים וְהַבֵּיתִים בְּמִימֵי וְהָיוּ בְּקִרְבָּם לַעֲבֹת בָּטָן וְלִנְפִיל
 יָרֵךְ: 44. וְהִבֵּאתִי לָהֶם חֲלָחְלָה בְּכָל מְתָנִים וּפִיק בְּרָפִים
 וְנִבְהָלוּ צִירִים וְחִבְלִים יֶאֱחֹזֶן בְּיֹלְדָה יְחִילוֹן: 45. וְהָיוּ לָהֶם
 לַצִּנִּים פָּחִים בְּדֶרֶךְ עֶקֶשׁ אֲזִי יִכִּירוּ וַיֵּדְעוּ כִּי אֲנִי ה' דְּבַרְתִּי
 וַעֲשִׂיתִי: 46. וְאֵת כְּרָמִי אֲצִיל מִיָּדוֹ וְלֹא עָלִיהֶם יִהְיֶה הַגָּשָׁם:

פירוש הרי"ס

– "כִּהְקִיר בִּיר מִימִיָּה". כמו שהבאר (ביר) מעלה (מקירה) את מימיה. המחבר משתמש
 כאן במשחק מילים (קיר-כהקיר), ומרמז שבארי (שנמשל לבאר) יזעק. 42. הלא יבושו
 כי יבאו כל נהריהם ובקשו את מלכם ולא ימצאו – כל הנהרות יבאו לחפש את
 מלכם (בארי) ולא ימצאו אותו (משום שהוא יימלט, כפי שיבואר בהמשך), ודבר זה
 יגרום להם בושה. חלף עם אניות אבה – עפ"י איוב ט' 26 – "חלפו עם אניות
 אבה". המלך נמלט בסירות העשויות מגומא (=אבה). הלך בלא חמדה – עפ"י דברי
 הימים ב' כ"א 20 – "וילך בלא חמדה", שם מסופר על מותו של מלך יהודה, יהורם
 בן יהושפט, והמילה "הלך" משמעה "מת". כאן פירושה – "ברח". 43. והיה כמוֹן
 עובר המון אדירים – עפ"י ישעיהו כ"ט 5 – "וכמֹן עֹבֵר הַמּוֹן עֲרִיצִים". משמעות
 הדברים היא שקהל גדול (=המון) של האדירים (בעלי עוצמה, גם בהקשר לנחשול
 מים – "מקלות מים רבים אדירים משַׁבְּרֵי יָם", תהלים צ"ג 4) יהיו כמו קליפת
 גרגירי החיטה (=מוץ) שעף ברוח (=עובר). עד ארץ אשפילם אורידם – עפ"י ישעיהו
 כ"ו 5 – "וַיִּשְׁפֹּלָה עַד אֶרֶץ". והכיתים במימיו – דו משמעות, ה' יכה את בארי ע"י
 הכאת מימיו או שה' ישתמש במימיו ככלי להכות את בארי. והיו בקרבם לצבות
 בטן ולנפיל ירך – כמו הפעולה שעושים "המים המאררים" בבטנה של אישה סוטה
 – במדבר ה' 22 – "לַעֲבֹת בָּטָן וְלִנְפֹּל יָרֵךְ". 44. והבאתי להם חלחלה בכל מתנים
 ופיק ברכים ונבהלו – עפ"י נחום ב' 11 – "וּפִק בְּרָפִים וְחֲלָחְלָה בְּכָל מְתָנִים". מדובר
 בתיאורים שונים של פחד. צירים וחבלים יאחזון כיולדה יחילון – עפ"י ישעיהו י"ג
 8 – "וְנִבְהָלוּ צִירִים וְחִבְלִים יֶאֱחֹזֶן בְּיֹלְדָה יְחִילוֹן". צירים וחבלים הם כאבי הלידה,
 והפחד הוא פחד היולדת. לפחד זה נמשל פחדו של בארי. 45. והיו להם לצינים
 פחים בדרך עקש – עפ"י משלי כ"ב 5 – "צִנִּים פָּחִים בְּדֶרֶךְ עֶקֶשׁ". במקור הכוונה
 שמדרכו של עיקש נמצאות תקלות. "צינים" הם קוצים, ו"פחים" הם מלכודות.
 המחבר שינה את המשמעות, ופירוש המילים "בדרך עיקש" כאן היא "דרכם
 העיקשת". אז יכירו וידעו – מזכיר משפט מתוך תפילת "עלינו לשבח" – "יכירו וידעו
 כל יושבי תבל כי לך תכרע כל בך...". כי אני ה' דברתי ועשיתי – נוסח מקובל
 בספר יחזקאל, ראה שם י"ז 24 ועוד. 46. ואת כרמי אציל מידו – הבטחה לכרמי

47. ואתם תשבֵּעוּ טוֹב וּאֲכַלְתֶּם מֵעֵדְנִים וְהִמָּה יִרְעֲבוּ
וּלְקַחְתֶּם מֵהֶם מִיֵּין הָרֶקֶחַ וְהִגַּעְתֶּם אֶל הַדֶּלֶת אֶל דָּל
שְׁפֹתוֹתֵיכֶם וּפִסַּחְתִּי עֲלֵיכֶם וְלֹא אֶתֵּן הַמִּשְׁחִית לָבוֹא אֶל
בְּתִיכֶם: 48. וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשׁוֹתֵיכֶם פֶּן תִּשְׁתּוּ מִיֵּם
בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה וְהָיָה מִשְׁתֵּיכֶם תֵּף וְכִנּוֹר נָבֵל וְחָלִיל וְיֵין
דָּבֵשׁ וְחֶלֶב תַּחַת לְשׁוֹנְךָ וּמִכָּל הַחַי מִכָּל בֶּשָׂר: 49. קָחוּ

פירוש הרי"ס

להצילו מבארי. "אציל מידו" מובא בנוסח דומה בכמה מקומות בתנ"ך, ראה יהושע כ"ד 10, ודניאל ח' 4. ולא עליהם יהיה הגשם - עפ"י זכריה י"ד 17 - "ולא עליהם יהיה הגשם". במקור, מניעת הגשם היא עונש. כאן, מניעת הגשם היא שכר לכרמי, שלא יהיו לו מים. 47. ואתם תשבֵּעוּ טוֹב - הנביא פונה אל כרמי ועמו, ומנבא את הצלחתם. "תשבֵּעוּ טוֹב" הוא ביטוי שכיח בתנ"ך, ראה משלי י"ב 14. ואכלתם מעדנים - תיאור של שובע ועושר, ראה איכה ד' 5 - "האֲכָלִים לְמַעַדְנִים". והמה ירעבו - לעומתם, אנשי בארי ירעבו. ולקחתם מהם מיין הרקח והגעתם אל הדלת אל דל שפתותיכם ופסחתי עליכם ולא אתן המשחית לבא אל בתיכם - מבוסס על הציווי שניתן לבני ישראל במצרים לפני מכת בכורות ויציאתם משם, שמות י"ב 22-23 - "ולקחתם אֶגֶדַת אֲזוּב... וְהִגַּעְתֶּם אֶל הַמִּשְׁקוֹף... וּפִסַּח ה' עַל הַפֶּתַח וְלֹא יִתֵּן הַמִּשְׁחִית לָבוֹא אֶל בְּתִיכֶם לִנְגֹף". הדם הוחלף ב"יין הרקח" (עפ"י שר השירים ח' 2. יין משמש כדימוי לדם בתנ"ך - בראשית מ"ט 11 - "וּבָדָם עֲנָבִים סוּתוּ"). המשקוף ושתי המזוזות הוחלפו ב"דל שפתותיכם" (ביטוי שמבוסס על תהלים קמ"א 3 - "דָּל שְׁפָתַי", ומשמעותו השפה העליונה). כאן מבטיח הנביא לעם שיזכו לשתות יין. 48. ונשמרתם מאד לנפשותיכם - דברים ד' 15. פֶּן תִּשְׁתּוּ מִיֵּם - המים, המייצגים את בארי, נחשבים כאן למקור הרע, ולכן הנביא מטיל איסור על שתייתם. בעצם היום הזה - ביטוי שמופיע, בין השאר, בהקשר של יציאת מצרים, שמות י"ב 41, 51. משמעותו - בו ביום. והיה משתיכם תוף וכינור נבל וחליל ויין - עפ"י ישעיהו ה' 12 - "וְהָיָה כִנּוֹר וְנָבֵל תֵּף וְחָלִיל וְיֵין מִשְׁתֵּיהֶם". הנביא מצווה את העם שישתו יין בליווי של כלי נגינה (תוף וכינור נבל וחליל). במקור מדובר בתיאור מעשי החוטאים, ואילו המחבר הסב זאת לתיאור הגאולה. דבש וחלב תחת לשונך - שיר השירים ד' 19, כלומר, האכילה תכלול דבש וחלב, שנחשבו למאכלים מעולים. ומכל החי מכל בשר - בראשית ו' 19. במקור ביטוי זה הוא חלק מתיאור בעלי החיים שיכנסו לתיבת נח. המחבר השתמש בו כציווי לאכול בשר. (עפ"י מצוות התורה אסור לאכול "מכל בשר", אלא רק מבעלי החיים המותרים, ובוודאי שאסור לאכול בשר יחד עם חלב. המחבר, כדרכו, נוטל

9. אצל דוידזון חסרות המילים "אל הדלת", ויתכן שהצדק עמו וזה שיבוש של המילים "אל דל".

נָשִׁים וְהוֹלִידוּ בָּנִים וּבָנוֹת נָטְעוּ כְּרָמִים וְאָכְלוּ אֶת פְּרִיהֶן
מִהָרֹּךְ וַעֲשׂוּ אֶת אֲשֶׁר צִוִּיתִי כִּי יֵשׁ שָׂכָר לַפְּעֻלָּתְכֶם: 50. וַיְהִי
כַשְׁמוֹעַ כְּרָמִי אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּשְׁתַּחֲוֶה אֶרְצָה לַה':
51. וַיֹּאמֶר כָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה אֲךָ יָקָם ה' אֶת דְּבָרוֹ:
וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וְה' נָהָג רוּחַ יָם חָזָק מְאֹד וַיִּשָּׁם
אֶת הַיָּם לַחֲרָבָה וַיִּיבֹשׁ כָּל הַנְּהָרוֹת וְהָאֲגָמִים וְהַיְּאוּרִים
וְהַבְּאֵרוֹת הַחֲרִיבִים: 2. גַּם הָעֵבִים הֲרִיץ רֶץ לְקִרְאָת רֶץ וּמָטָר
לֹא נָתַךְ אֶרְצָה: 3. וְאֶת אַנְשֵׁי בְּאֵרֵי הַכְּאִיב וַיִּךְ אוֹתָם
בְּשַׁחֲזֵן רֶעַ מִכָּף רֶגֶל וְעַד רֹאשׁ אֵין מֵתוֹם בְּבִשְׂרָם:

פירוש הרי"ס

חירות לעצמו להשתמש במילים של התנ"ך ולהפוך את משמעותן). 49. קחו נשים והולידו
בנים ובנות נטעו כרמים ואכלו את פריהן - עפ"י ירמיהו כ"ט 5-6 - "ונטעו גנות ואכלו את
פריהן, קחו נשים והולידו בנים ובנות". במקור כוונתו של ירמיהו היא להדגיש את אורך
הגלות, ואילו כאן מדובר בתיאור הגאולה. מהרו ועשו את אשר צויתי - עפ"י שופטים ט'
48 - "מה ראיתם עשיתי מהרו עשו כמוני". במקור מדובר בדברי אבימלך, שהוא מלך רשע.
המחבר שם מילים אלו בפי הנביא בשם ה'. כי יש שכר לפעולתכם - עפ"י דברי הימים ב'
ט"ז 7 - "כי יש שכר לפעולתכם". משמעות הדברים היא שתצליחו במעשיכם. 50. ויהי
כשמוע כרמי את הדברים האלה וישתחו ארצה לה' - ההשתחויה מבטאת הודיה על דברי
הטובה שנשמעו, ראה לעיל ב' 18. 51. ויאמר כל אשר דבר ה' נעשה - עפ"י דברי בני ישראל
לה' לפני מעמד הר סיני, שמות י"ט 8 - "כל אשר דבר ה' נעשה". אך יקם ה' את דברו -
שמואל א', א' 23, והכוונה היא למשאלת לב שה' יקיים את שהבטיח.

פרק ה' 1-7. התממשות נבואת חבקוק. העם חזר אל כרמי.

1. ויהי בחצי הלילה - מזכיר את מכת בכורות, שמות י"ב 29. וה' נהג רוח ים
חזק מאד - מזכיר את מכת ארבה, שמות י' 19 - "ויקהף ה' רוח ים חזק מאד".
וישם את הים לחרבה - מזכיר את קריעת ים סוף, שמות י"ד 21 - "וישם את הים
לחרבה ויפקעו המים". "חרבה" היא מקום יבש. וייבש כל הנהרות והאגמים והיאוורים
והבארות החרוב - מבוסס על נחום א' 4 - "וכל הנהרות החרוב", אך המחבר הרחיב
מאוד ובנה זאת כתקבולת כיאסטית: "וייבש" מקביל ל"החריב", "כל הנהרות
והאגמים" מקביל ל"והיאוורים והבארות". 2. גם העבים הריץ - כלומר ה' הבריש את
העננים. רץ לקראת רץ - ראה לעיל ד' 31 פירוש ביטוי זה. ומטר לא נתך ארצה
- מזכיר את מכת הברד, שמות ט' 33. 3. ואת אנשי בארי הכאיב - הכה בהם מכות
קואבות. ויך אותם בשחין רע - עפ"י איוב ב' 7 - "ויך את איוב בשחין רע מכף
רגלו ועד קדקדו". מזכיר גם את מכת השחין. מכף רגל ועד ראש אין מתום בבשרם

4. וּבְרֹאוֹתָם כִּי גָדַל הַכָּאֵב מְאֹד וַיָּשׁוּבוּ אֶל כְּרָמִי בְּכָל
 לֵבָם: 5. וַיֹּאמְרוּ חֲטֵאנוּ לָהּ וְלָךְ וְעַתָּה שָׂא נָא פִשְׁעֵינוּ אֲשֶׁר
 נֹאֲלָנוּ וְאֲשֶׁר חֲטֵאנוּ: 6. וַיִּשְׁבְּעוּ לוֹ לַעֲשׂוֹת כָּל אֲשֶׁר יֵצֵא
 וַיִּכְרֹת לָהֶם בְּרִית: 7. וַיַּהֲלִלוּ אֶת ה' אֲשֶׁר הֵבִיאָם אֶל
 הַמְּנוּחָה וְאֶל הַנַּחֲלָה וַיִּהְיוּ קוֹל כְּהוֹלֵךְ בַּחֲלִיל וּתְשֻׁמַּח
 הָאָרֶץ לְקוֹלָם: 8. וַיֹּאמֶר לָהֶם בְּקִבּוּק לָכוּ וּנִלְכָּה אֶל בְּצֻרָה
 וּנַחֲדֵשׁ שֵׁם הַמְּלוּכָה: 9. שֵׁם הָעִיר מִיּוֹם ה' ¹⁰ שָׁמָּה שֵׁם שֵׁם

פירוש הרי"ס

- עפ"י ישעיהו א' 6 - "מִכֶּכָּה רָגַל וְעַד רֹאשׁ אֵין בּוֹ מֵתִים". ביטוי זה מתאר את
 עוצמת הפגיעה באנשי בארי, כך שלא נשאר מקום בגופם שלא נפגע. 4. **ובראותם**
כי גדל הכאב מאד - עפ"י איוב ב' 13 - "כִּי רָאוּ כִּי גָדַל הַכָּאֵב מְאֹד". וישובו אל
 כרמי בכל לבם - עפ"י דברי הימים ב', ו' 38 - "וַיָּשׁוּבוּ אֵלָיְךָ בְּכָל לֵבָם". במקור
 התשובה היא אל ה', ואילו כאן - אל כרמי. 5. ויאמרו חטאנו לה' ולך - עפ"י דברי
 בני ישראל למשה, במדבר כ"א 7 - "חֲטֵאנוּ כִּי דִבַּרְנוּ בַּה' וּבָךְ". ועתה שֵׂא נָא פִשְׁעֵינוּ
 - עפ"י דברי אחי יוסף אליו, בראשית נ' 17 - "אֲנִי שָׂא נָא פִשְׁעִי אֲחִיד וְחֲטֵאתִים
 כִּי רָעָה גְּמֻלוֹךְ וְעַתָּה שָׂא נָא לִפְשַׁע עַבְדִּי אֱלֹהֵי אֲבִיךָ". לשאת את הפשע פירושו -
 למחול עליו. **אשר נואלנו ואשר חטאנו** - במדבר י"ב 11, כפילות של הודאה בחטא.
 6. **וישבועו לו לעשות כל אשר יצום ויכרות להם ברית** - עפ"י יהושע ט' 15 - "וַיַּעֲשׂוּ
 לָהֶם יְהוֹשֻׁעַ שְׁלוֹם וַיִּכְרֹת לָהֶם בְּרִית לְחַיֹּתָם וַיִּשְׁבְּעוּ לָהֶם נְשִׂאֵי הָעֵדָה". זהו תיאור
 של כריתת ברית בין כרמי לבין תומכי בארי לשעבר. 7. ויהללו את ה' - ביטוי
 שמופיע מספר פעמים בתנ"ך, ראה נחמיה ה' 13. **אשר הביאם אל המנוחה ואל**
הנחלה - עפ"י דברים י"ב 9 - "אֶל הַמְּנוּחָה וְאֶל הַנַּחֲלָה". ויהיו קול כהולך בחליל
 - קול שמחתם ונגינתם דומה היה לקול מנגנים בחליל. הביטוי "כהולך בחליל" לקוח
 מישעיהו ל' 29. **ותשמח הארץ לקולם** - עפ"י מלכים א', א' 40 - "וַתִּבְקַע הָאָרֶץ
 בְּקוֹלָם". במקור, הכוונה שקול השמחה הגיע למרחקים, ואילו כאן הכוונה שהשמחה
 התפשטה.

פרק ה' 8-15. חידוש מלוכת כרמי בבצרה. קביעת מועד לזיכרון הדבר.

8. **ויאמר להם בקבוק לכו ונלכה אל בצרה ונחדש שם המלוכה** - עפ"י הצעת שמואל
 לעם לחידוש מלוכתו של שאול, שמואל א', י"א 14 - "וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל הָעָם לָכוּ
 וְנִלְכָּה הַגִּלְגָל וְנַחֲדֵשׁ שֵׁם הַמְּלוּכָה". 9. **שם העיר מיום ה' שמה** - עפ"י יחזקאל מ"ח

10. בפירושו כתוב "מיום שמה", אך תוקן עפ"י "מגילת סתרים", וכן אצל דוידזון.

לו חק ומשפט להיות ימי הפורים האלה נזכרים ונעשים
 מדי שנה בשנה: 10. והאיש אשר לא ישמע למלך והשרים
 אשר יהיו בימים ההם יחרם כל רכושו חלל ממלכה
 ושריה: 11. ונשלוח ספרים בכל מדינות המלך לקים את
 כל תקף הכתוב בספר: 12. בכל עיר ועיר מקום אשר דבר
 המלך ודתו מגיע שמחה וששון ליהודים משתה ויום טוב
 ומשלוח מנות איש לרעהו: 13. קימו וקבלו היהודים עליהם
 ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם לקים את כל תקף

פירוש הרי"ס

35 - "ושם העיר מיום ה' שמה". במקור מדובר על שינוי שם העיר, או על הוספת שם חיבה, כביטוי לשינוי שחל בעקבות הגאולה. נראה שגם לכך רומז המחבר כאן, אף כי לא ברור השם החדש. שם שם לו חק ומשפט - עפ"י שמות ט"ו 25 - "שם שם לו חק ומשפט וְשֵׁם נִסְהוּ". הפירוש המקובל של הפסוק הוא שבאותו מקום הצטווה העם מאת ה'. להיות ימי הפורים האלה נזכרים ונעשים מדי שנה בשנה - עפ"י אסתר ט' 26-28 - "על כן קראו לימים האלה פורים... להיות עשים את שני הימים האלה... בכל שנה ושנה. והימים האלה נזכרים ונעשים...". 10. והאיש אשר לא ישמע למלך והשרים - עפ"י דברים י"ח 19 - "והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי". במקור הכוונה לדברי ה'. כאן הכוונה לדברי המלך. הביטוי "המלך והשרים" הוא ביטוי שכיח במגילת אסתר, ראה שם א' 16. אשר יהיו בימים ההם - עפ"י דברים י"ז 9 - "ואל השפט אשר יהיה בימים". יחרם כל רכושו - עזרא י' 8. חלל ממלכה ושריה - איכה ב' 2. במקור הכוונה לה', שהרס את ממלכת יהודה והרג את שריה. כאן הכוונה לאיש שאינו שומע למלך ולשרים. שהוא מחלל הממלכה והשרים במעשהו. 11. ונשלוח ספרים בכל מדינות המלך - עפ"י אסתר ג' 13 - "ונשלוח ספרים ביד הרצים אל כל מדינות המלך". לקיים את כל תוקף - עפ"י אסתר ט' 29-31 - "ותכתב אסתר המלכה... את כל תקף לקיים את אגרת הפורים הזאת השנית". הכתוב בספר - עפ"י אסתר שם 32 - "ונכתב בספר". 12. בכל עיר ועיר מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע שמחה וששון ליהודים משתה ויום טוב - עפ"י אסתר ח' 17 - "ובכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע שמחה וששון ליהודים משתה ויום טוב". ומשלוח מנות איש לרעהו - אסתר ט' 19, 22. 13. קימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם - עפ"י אסתר ט' 27 - "קימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם". לקיים את כל תוקף - ראה לעיל פסוק 11. הכתוב בספר התורה הזה - עפ"י דברים כ"ט

הַכְּתוּב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה: 14. וַיֵּתֶר דְּבָרֵי כְּרָמִי וּמַעֲשֵׂה
תִּקְפוֹ וּגְבוּרָתוֹ הֵלֹא הֵם כְּתוּבִים עַל סֵפֶר דְּבָרֵי הַיָּמִים
לְמַלְכֵי מְדֵי וּפְרָס: 15. וְלֹא קָם נָבִיא עוֹד בְּבֵית כְּרָמִי
כְּבִקְבוֹק לְכָל הָאוֹתוֹת וְהַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר עָשָׂה לְעֵינַי כָּל
יִשְׂרָאֵל:

פירוש הרי"ס

20 - "הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה". המחבר קורא לספרו "ספר התורה". 14. ויתר דברי כרמי ומעשה תוקפו וגבורתו הלוא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס - עפ"י אסתר י' 2 - "וְכָל מַעֲשֵׂה תִקְפוֹ וּגְבוּרָתוֹ וּפְרָשֶׁת גְּדֻלַּת מְרֻדְכֵי אֲשֶׁר גִּדְּלוּ הַמֶּלֶךְ הֵלֹא הֵם כְּתוּבִים עַל סֵפֶר דְּבָרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי מְדֵי וּפְרָס". 15. ולא קם נביא עוד בבית כרמי כבקבוק לכל האותות והמופתים אשר עשה לעיני כל ישראל - עפ"י הפסוק האחרון בתורה, דברים ל"ד 10-12 - "וְלֹא קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה... לְכָל הָאוֹתוֹת וְהַמּוֹפְתִים... וְלָכֵן הִיָּד הַחֲזָקָה וְלָכֵן הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינַי כָּל יִשְׂרָאֵל".

הקדמה למסכתות פורים

המסכתות לפורים הן פארודיות שנכתבו בסגנון התלמוד הבבלי. הראשונות מהן שהגיעו לידינו מיוחסות לקלונימוס בן קלונימוס (1286-1328 בערך) ולרבי לוי בן גרשום (רלב"ג, 1288-1344), ונכתבו כנראה בתחילת המאה ה-14. תוכנן של מסכתות פורים הוא שמחת פורים, ובעיקר זכה להרחבה רבה נושא שתיית היין. המחברים הרשו לעצמם לכתוב בסגנון דברי המשנה והתלמוד דברים המעודדים התנהגות שלילית, ופעמים שתוכנם מנוגד להלכה, תוך שימוש בביטויים חריפים ולפעמים גם גסים.¹

מטרת הכתיבה הייתה להרבות שמחה, וכפי שכותב קלונימוס בן קלונימוס בסוף "מגילת סתרים": "שלא נכתב אלא לשחוק בעלמא, לשמח האנשים ביום פורים. והקורא בו לא הפסיד, אלא כמי שקורא בספרי רפואות ודברים המועילים לגוף ואינן מזיקין לנפש". בספרו "אבן בוחן" הוא מוכיח את בני דורו על התנהגות של הוללות, ומכאן, שלדעתו בפורים מותרת התנהגות שאסורה או מגונה בשאר ימות השנה.²

בעמוד השער של מסכת פורים שהודפסה בזולצבך 1695 (שגירסה שלה הודפסה בברלין 1874, והובאה בספר זה), נכתב: "ואף כי הוא דברי היתול ושחוק, וכל השומע ישחוק, אך מפני אהבת הלשון, ולמשוך לב הנערים ובחורים ללמוד סוגיות דשמעתתא, נקרבתי לזאת המלאכה, להביא לבית הדפוס למזל ולברכה". יתכן שנימוקיו אלו, אהבת החידוד והרצון לקרב את הנוער אל התלמוד ואל לשונו, משקפים גם את מניעיהם של כותבי מסכתות פורים.

היה מי שטען³ כי במסכת פורים הביע קלונימוס בן קלונימוס את סלידתו בצורה סטירית מהמשתאות המוגזמים שהיו נהוגים אצל עשירי איטליה. מעניינת העובדה שקלונימוס שילב במסכת את ההשקפה שגם בחגיגות פורים יש לשמור על גדרים וסייגים.⁴

---

1. לדוגמה, ב"מגילת סתרים" כותב המחבר שיש חובה לשמח את אשתו, והוא מפרש שהכוונה לשמחה בתשמיש המיטה, ואח"כ הוא כותב: "באשתו אמרו, קל וחומר באשת חבירו" (מגילת סתרים עמ' 92).

2. דוד תמר, "מסכת פורים", בתוך: הצופה, ט"ו אדר ב' תשנ"ב.

3. בצלאל לנדוי, "תקנות נגד המותרות", ניב המדרשה, אביב קיץ תשל"א, עמ' ריג-רכו.

4. באיסור על ריקודים מעורבים לגברים ונשים, ראה מסכת פורים של קלונימוס בן קלונימוס, עמ' 143-144. העיר על כך צבי זינגר, "חגיגות פורים של בחורי הישיבה", מחנים, נ"ד, עמ' 128.

יתכן שחלק ממסכתות פורים שימשו את המשכילים ככלי ניגוח כנגד היהדות המסורתית.⁵ לא פלא הוא שהיו מגדולי ישראל שהביעו התנגדות חריפה למסכתות פורים.⁶ טיעוני המתנגדים היו שמסכתות פורים לועגות לדברי התורה וחז"ל, בגלל ההשוואה שעושים המחברים בין דברי הקדושה לדברי ההבאי שלהם, ובגלל עיוותים ושינויים שונים שעשו המחברים בדברי הקדושה שהביאו. יתירה מזאת, במסכתות פורים מטיפים המחברים לעשות דברים הנוגדים את דיני התורה, או מהווים אוירה של קלות ראש וחוסר גבולות. כהגנה על מסכתות פורים יש להדגיש את מעמדם של המחברים (ובעיקר הראשונים שבהם, שהיו מגדולי ישראל), שאינם חשודים בזלזול בדברי חז"ל או בהטפה לעבירה.⁷ למעט קלונימוס בן קלונימוס, שהזדהה בשמו, נשארו מחברי מסכתות פורים בגדר השערה בלבד. כפי הנראה, הביקורת שהוטחה במסכתות אלו הביאה את המחברים לבחור בדרך הענווה, ולהעלים את שמם.

בספר זה הובאו חמש מסכתות פורים:

1. "מגלת סתרים", המיוחסת לר' לוי בן גרשום.
  2. "מסכת פורים" שחיבר קלונימוס בן קלונימוס.
  3. "מסכת פורים", לפי כתב יד שנכתב בברלין 1784.
  4. "מסכת פורים מן תלמוד שכורים", לפי דפוס למברג 1862, שהוא עיבוד של מס' 3.
  5. "מסכת המן", שחיבר אברהם אבא כהן בירנבוים.
- לכל המסכתות הוספנו פירוש, שנקרא **פירוש הרי"ס**,⁸ ובאמצעותו הפכנו את מסכתות פורים לנגישות הרבה יותר לציבור שאינו רגיל בלימוד התלמוד.

5. ראה בהקדמתנו למסכת פורים מן תלמוד שיכורים, להלן עמ' 226.
6. ראה ציטוטים אצל הברמן, "מסכת פורים מהדורותיה ודפוסיה", ארשת ה (תשל"ב) 136-144.
מופיע גם בהקדמה לקלונימוס בן קלונימוס, **מסכת פורים או מגילת סתרים**, מועדון ביבליופילים "קדם", ירושלים תשל"ח, עמ' י"ז-י"ח.
7. הברמן, שם, עמ' ט"ז-י"ז.
8. משום שנכתב על ידי הרב יוסי סופר.

מגילת סתרים או מסכת פורים

מיוחס לר' לוי בן גרשום (רלב"ג)

הודפס בפיזרו 1513

שער "מסכת פורים", האנובר תר"ד
מהדורת שלמה בלאך

הקדמה ל"מגילת סתרים"

"מגילת סתרים" היא פרודיה הכתובה בסגנון התלמוד הבבלי, ועניינה הוא שמחת פורים. היא הקדומה ביותר מסוגה, וחלקים ממנה מובאים ב"מסכתות פורים" מאוחרות יותר.

בפרקה הראשון מצוטטים פסוקים מ"ספר חבקבוק", והמחבר "דורש" אותם. לכן מסתבר שמחבר "מגילת סתרים" הוא מחברו של "ספר חבקבוק", המהווה המשך ישיר אליו. מקובל לייחס את חיבור "ספר חבקבוק" לר' לוי בן גרשום (הרלב"ג, וראה בהקדמה ל"ספר חבקבוק", עמ' 13, הערה 1), ולכן מיוחסת אליו גם "מגילת סתרים".

מהדורה זו מבוססת על פקסימיליה של המהדורה הראשונה (פיזרו רע"ג 1513), הוצאת "קדם" ירושלים, תשל"ח (להלן פיזרו). במקרים אחדים נעשו תיקונים על פי העותק במיקרופילם של המהדורה הראשונה בספריה הלאומית, ירושלים, שחלק מן העמודים שבו אינם מהמהדורה הראשונה (להלן ס"ל), ולפי כתב יד מספריית רוזנטלינה אמסטרדם (Universiteits Bibliotheek Rosenthalina Amsterdam שמשפרו AMST Ros 239) על פי צילום כתב היד שנמצא במכון לכתבי יד בספריה הלאומית בירושלים ממוספר F-3926, (להלן רוז).

ב"מגילת סתרים" שלושה פרקים: א. חבקוק קיבל תורה מסיני. ב. הכל חייבין בשתיית פורים. ג. משנכנס אדר.

המחבר שיבץ דברי שבח על "מגילת סתרים" בתוך חיבור זה עצמו, והוא טוען שמעמדה גבוה יותר ממעמד התלמוד הבבלי. וכך כתב¹:

"דבר קטן" - הוייה דאביי ורבא. "דבר גדול" - מגילת סתרים.

מאי "מגילת סתרים"? מפני שחסידיהם הראשונים היו מוסרין אותה בצנעה לתלמידיהם ולא היו מודיעין אותה לכל אדם אלא אם כן עבר בו רוח טהרה ונכנס בו יין...".

בסוף המסכת כתב המחבר:

מדרש הנביא הלביא הלוי ממשפחת המדקדקים. יסדה בזמן אשר מחכמה ומכבוד הכל במאכל ובמשתה אדוקים. יבואו בה קושיות פירות היקשות בעיות ודברים צדיקים. ותלמיד התלמידים גר שם פיזרו הקריה ראש המחוקקים. חקקה בגרסות ערבות ומאמרים

---

1. עמ' 54, וראה גם בסוגיה שלאחר מכן.

מדויקים. הצעיר מבני שושנים קורא לאל ממעמקים. אלה התורה והמצוה והמשפטים
וחקים. לקיים ימי הפורים ולאהוב נשים ולעשות נזקים. למען גבלות אשר גבלו ראשונים
לא יהיו נמחקים.

נראה כי המחבר מודע לנועזות שבספרו, אך אינו נרתע מלפרסמו. ניתן לשער כי הוא
ראה ב"מגילת סתרים" פרודיה נחמדה ולא מזיקה או ביקורת סאטירית נוקבת על
ההתנהגות החברתית שנהגה בימיו (וראה בהקדמתנו למסכתות פורים, לעיל).

מסכת פורים

מיוחס לקלונימוס בן קלונימוס

הודפס בפיזרו 1513

שער "מסכת פורים"

כתב יד מספריית ישראל מהלמן ביושלים

JER MEHLMAN 177

הקדמה למסכת פורים

מחברה של "מסכת פורים" זו הוא קלונימוס בן קלונימוס (1286 – ~1328). הוא חתום עליה בסופה¹, ומופיע בה כאחד ה"חכמים" שדבריהם מובאים בה². מסתבר כי הוא כתבה בעת שהותו ברומי, בסביבות שנת 1324³.

בסיום המסכת הוא מציין את סיבת הכתיבה:

...שלא נכתב אלא לשחוק בעלמא לשמח האנשים ביום פורים. והקורא בו לא הפסיד, אלא כמי שקורא בספרי רפואות, ובדברים המועילים לגוף, ואינן מזיקין לנפש...

לנדוי⁴ טוען כי ב"מסכת פורים" הביע קלונימוס בן קלונימוס את סלידתו בצורה סטירית מהמשתאות המוגזמים שהיו נהוגים אצל עשירי איטליה.

מהדורה זו מבוססת על מהדורת הפקסימיליה של ההוצאה הראשונה בפיזרו רע"ג (1513), הוצאת קדם, ירושלים תשל"ח (להלן פיזרו). הערות ותיקונים מעטים נעשו לפי כתב יד מספריית רוזנטלינה אמשטרדם (Universiteits Bibliotheek Roshentalina Amsterdam) שמספרו Ros AMST 239 על פי צילום כתב היד שנמצא במכון לכתבי יד בספריה הלאומית בירושלים ממוספר (F-3926, להלן רוז)⁵, ועל פי מקורות נוספים.

ב"מסכת פורים" זו יש ארבעה פרקים: א. באחד באדר משמיעין על הסכלים. ב. העשיר. ג. פורים שחלו להיות בשבת. ד. אין קורין.

1. ראה עמ' 159.

2. ראה עמ' 145, 146, 148, 155, 158.

3. ישראל תא-שמע, "קלונימוס בן קלונימוס", בתוך אנציקלופדיה עברית כרך כ"ט, עמ' 726. תמיכה לדעה זו היא העובדה שהמחבר מזכיר בתוך המסכת מקומות (נמל אנקונה, כפר לופיאדו), מנהגים (משחקים ותבשילים) ומונחים (פשוט רומי) הקשורים לרומא ולאטליה של זמנו.

4. בצלאל לנדוי, ניב המדרשיה, אביב קיץ תשל"א, עמ' ריג-רכו,

5. באותו כתב יד מסכת זו היא המשך ל"מגלת סתרים", אך הדבר לא מסתבר, מכמה סיבות: א. בפיזרו שתי המסכתות הודפסו בנפרד. ב. אין ב"מסכת פורים" זו איזכור כלשהו לדברים המופיעים ב"מגלת סתרים" או בספר חבקוק. ג. בסיום המסכת נכתב "אשרין מסכת פורים שנכנסת בסכלות ויצאת בזהב", והכוונה שהמסכת נפתחת במילים: "באחד באדר משמיעין על הסכלים", כך שמכאן היא תחילתה של המסכת.

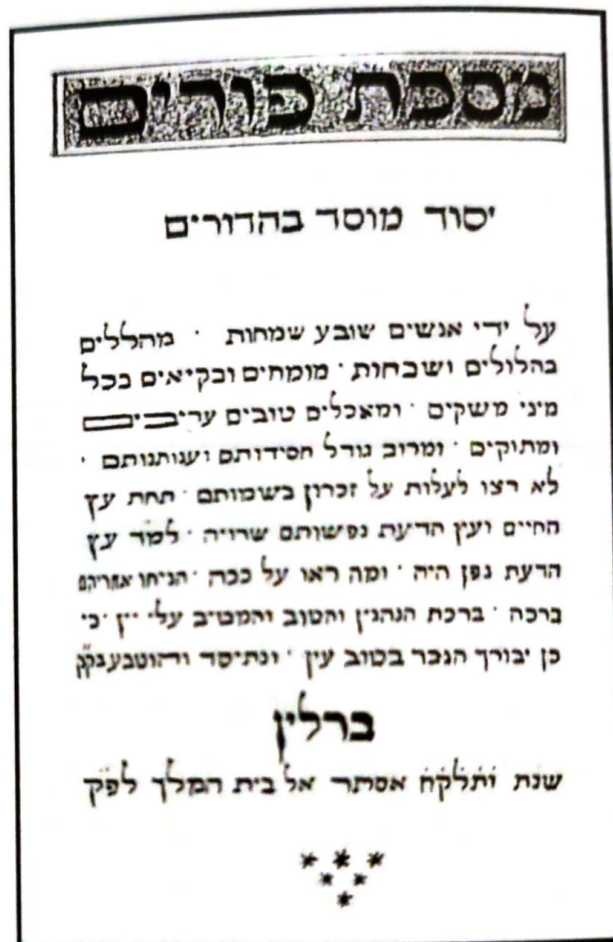
שמות החכמים הם שמות היתוליים. חלקם מייצגים תכונות: רב בטלן, רב שמחן, רב שכחן, רב עצלן, רב רעבתן, רב שתיין, רב אכלן ועוד; חלקם שמות דמויות (שליליות בדרך כלל) מן המקרא ומעולמם של החכמים: אויל מרודך, בלעם, בלק, עמלק ועוד; חלקם שמות דמויות מן המגילה: רב מרדכי, חרבונה הסריס, התך, המן; וחלקם שמות סתמיים: רב פרנך, רוחא, רב עמרם, הלל הרופא, רבי שבאי (או שמאי), רבי טבאל, רבי שבתי הפרנס, רבי יוס טוב, אברהם אדום, רבי בנימין בר יצחק, רבי מאיר ברבי בנימין ברבי יצחק, רבי מנחם (לא מן הנמנע שחלקם שמות אנשים שחיו בזמן המחבר). פעמים רבות רומז שם החכם לתוכן דבריו (כך רבי קמצן מטיף לקמצנות, אויל מרודך מדבר על האווילים ועוד רבים).

הנושא המרכזי הוא שמחת פורים – החובה לאכול, לשתות ולשמוח בפורים, בדגש על הסרת הגבולות של ההתנהגות המקובלת. בפרק השלישי מופיע קובץ "דרשות" על מגילת אסתר, שהן הרחבות היתוליות לאגדות של חז"ל.

"מסכת פורים"

מהדורת ברלין 1784

שער כתב היד מספריית רוזנטלינה אמשטרדם,

AMST Ros 318

ראו דבר חדש אשר לא נדפס מעולם:
איך יתנהגו בו קטנים וגדולים:
בפורים לאכול ולשתות בהלולים: כי
הוא יום מכובד ויום תענוגים: והוא
ספר קטן הקומה: וגדול למראה: כאשר
כל איש לנוכח יביט: שהוא יפה המליצה
ומדבר גדולות: בלשון צח ומצוחצח:
שתלמידי חכמים משתמשים בו: בלשון ים
התלמוד: מקרא משנה וגמרא: מותיב
ומפרק בפלפול ובסברה: ואף כי הוא דברי
היתול ושחוק: וכל השומע ישחוק: אך
מפני אהבת הלשון: ולמשוך לב הנערים
ובחורים: ללמוד סוגיות דשמעתתא:
נקרבתי לזאת המלאכה: להביא לבית
הדפוס למזל ולברכה: והמחבר העלים
שמו כי לא ידעתי מי הוא ומה הוא לו:
אך מכותלי דבריו ניכר שחכם גדול היה:
ומברך בטוב עין: כרב הינא מוכר יין:
על כן אהובי רבותי נאמנים: יקפצו על
הספר הזה קונים: ואל תחוסו על
כספיקם: וקחו באמתחותיכם:
להניח ברכה אל בתיכם:

ותהי השלמתו בשנת תניא נמי הכי לפרט קטן
(תנ"ה, 1695)

מסכת פורים

יסוד מוסד בהדורים

על ידי אנשים שובע שמחות.
מהללים בהלולים ושבחות.
מומחים ובקיאים בכל מיני משקים.
ומאכלים טובים עריבים ומתוקים.
ומרוב גודל חסידותם וענותנותם.
לא רצו לעלות על זכרון בשמותם.
תחת עץ החיים ועץ הדעת נפשותם שרויה.
למאן דאמר עץ הדעת - גפן היה^א.
ומה ראו על ככה.
הניחו אחריהם ברכה.
ברכת הנהנין והטוב והמטיב עלי יין.
כי כן יבורך הגבר בטוב עין.

ונתיסד והוטבע בק"ק

ברלין

שנת ותלקח אסתר אל בית המלך לפ"ק

(תקמ"ד 1784)

העתק הקדמת כתב היד שנכתב בברלין 1784.

א. לדעת מי שאמר עץ הדעת, גפו היה. - מבוסס על התלמוד הבבלי, ברכות מ' ע"א.

הקדמה ל"מסכת פורים"

"מסכת פורים" שלפנינו היא הנפוצה ביותר מכל מסכתות פורים. מחברה לא ידוע³. היא הודפסה בשנת 1695, ואח"כ הועתקה והודפסה פעמים רבות. בין המהדורות השונות ניתן להבחין בנוסח אחד המשותף לכולם, ובשינויי נוסח שנבעו מתיקונים ומשיבושים שונים. בפרק האחרון של המסכת הרשו לעצמם המדפיסים וסופרי כתבי היד לעשות שינויים מפליגים.

מהדורה זו מבוססת על כתב יד מספריית רוזנטלינה אמשטרדם (Universiteits Bibliotheek Rosenthalina Amsterdam שםספרו AMST Ros 318) על פי צילום כתב היד שנמצא במכון לכתבי יד בספריה הלאומית בירושלים ממוספר (F-3872, להלן רוז). נכתב בברלין בשנת תקמ"ד (1784). כתב יד זה יחסית נקי משיבושים, ואין בו כמעט השמטות.

בנוסף נעזרנו בדפוסים ובכתבי היד הבאים:

1. המהדורה שנדפסה בשנת תנ"ה (1695) בזולצבאך (בבוואריה), וצילומה הובא בסוף מאמרו של אברהם מאיר הברמן, "מסכתות פורים: רשימה ביבליוגרפית", ירושלים תשל"ג (להלן זלצ)¹.

2. כתב יד נוסף מספריית רוזנטלינה אמשטרדם (שםספרו AMST Ros 191) על פי צילום כתב היד שנמצא במכון לכתבי יד בספריה הלאומית בירושלים (ממוספר F-3795, להלן רוז 2). הוא נכתב בכתב מסולסל, באמשטרדם, תס"ג (1703). כתב יד זה קשה מאוד לקריאה.

3. כתב יד מספריית ישראל מהלמן בירושלים, ומספרו שם JER MEHLMAN 177, ותצלומו נמצא בספריה הלאומית בירושלים (ממוספר F-39482). כתב היד הוא מהמאה ה-18. בעמוד השער נכתב "מסכת פורים ירושלמי, נמצא בגנזי ביברון גר צדק² בירושלים" (להלן ירו).

4. מסכת פורים שיצאה בהאנובר ע"י שלמה בלאך, בשנת תר"ד, 1844 (להלן בלאך 1), ואח"כ בשנת תרכ"ז, 1867 (להלן בלאך 2).

צוינו רק שינויים משמעותיים בין המהדורות השונות.

ג. בעמוד השער בזלצ נכתב על כך בבדיחות הדעת: "והמחבר העלים שמו כי לא ידעתי מי הוא ומה היה לו, אין מכותלי דבריו ניכר שחכם היה", ובעמוד השער בדז נכתב על כך: "ומרוב גודל חסידותם וענותנותם לא רצו לעלות על זכרון שמותם".
ג. אף שמהדורה זו היא המוקדמת מכול אלו שהגיעו לידינו, לא בחרנו בה להיות יסוד למהדורתנו, משום שיש בה שיבושים רבים.

במהדורתנו¹ חמישה פרקים: א. ביום שלושה עשר באדר. ב. מי שהיה לו בור. ג. הכל חייבין
לשתות יין בפורים. ד. מאימתי מתחילין לשתות. ה. כל אדם חייב לשחוק.

שמות החכמים הם שמות היתוליים: רב כדא (הכד), רב שתיין, רב חמרא (היין), רב אכלן, רב
שכרן, רב גרגרן, רב יינא (היין), רב חלא (החומץ), רב בצל, רב שומא (השום), רב חמרן (מהמילה
'חמרא' - יין), רב בקבוק ועוד. לא מעט פעמים יש קשר הדוק בין שם החכם לטיעונו
המובאים בשמו, כך למשל מצדד רב אכלן בחובת האכילה, ואילו רב שתיין בחובת השתייה.

ברוב המהדורות שכיח מאוד שפסוקים מן המקרא מצוטטים בשגיאות. נראה לי כי במקור
הייתה הקפדה על ציטוטים מדויקים, ואלו השתבשו ממהדורה למהדורה. במהדורתנו לא
תיקנו את הציטוטים כדי לשמור על האותנטיות.

הניסוח מחקה, בדרך כלל את ניסוח התלמוד הבבלי, אך במקומות מועטים ובמהדורות אחרות
יש חיקוי ניסוח מדרשי האגדה או התלמוד הירושלמי.

"מסכת פורים" עוסקת בעיקר בנושאים הבאים:

1. החובה לשתות יין בפורים, לאכול בו אכילה מרובה ולשחק משחקי קלפים
והימורים.
2. האיסור לשתות בו מים, וכל המסתעף ממנו.
3. דרשות המוכיחות שאישי התנ"ך נהגו אף הם לשתות ולהשתכר בפורים (ועל
וסיסרא, אחי יוסף, לוט ובנותיו, נח, אברהם ועוד).
4. סיפורים אודות "צדיקותם" של "חכמים" שונים, בעניין "חובות היום" (שתיית יין,
אכילה וכדומה).

ד. נראה להלן הערה 69.

ה. הערנו בהערות שוליים על חלוקות אחרות במהדורות השונות, ראה הערות 49, 126, 145.

ספר נטע שעשועים

בו נמצאו איזה חידושי הלכות ואיזה
חידושי אגדות על שקלא וטריא דמסכת
פורים אשר נתיסד ונתחבר על ידי
חד מבחורי חמד דבית מדרש
הגדול דקהל אשכנזים

באמשטרדם

בשנת

תקעב

לפרט קטן

(1812)

(המחבר, כפי שמעיד על עצמו בסוף כתב היד, הוא מאיר וואולפס)

ספר

נטע שעשועים

בו נמצאו איזה חידושי הלכות ואיזה
חידושי אגדות על שקלא וטריא דמס
פורים אשר נתיסד ונתחבר על ידי
חד מבחורי חמד דבית המדרש
הגדול דקהל אשכנזים

באמשטרדם

בשנת

תקעב

לפק

צילום שער כתב היד מספריית רוזנטלינה אמשטרדם (Universiteits Bibliotheek Rosenthalina) Amsterdam
שמספרו (AMST Ros 318) על פי צילום כתב היד שנמצא במכון לכתבי יד
בספריה הלאומית בירושלים (ממוספר F-3872).

מבוא ל"נטע שעשועים"

הספר "נטע שעשועים" הוא פירוש פארודי למסכת פורים, כפי שזו הופיעה במהדורת ברלין 1784. הוא נכתב בתחילת המאה ה-19 (כתב היד משנת תקע"ב, 1812) בעיד אמשטרדם. המחבר הוא מאיר בן יוסף וולפט.

התבססנו על כתב יד מספריית רוזנטלינה אמשטרדם (Universiteits Bibliotheek Rosenthalina Amsterdam שמספרו AFMST Ros 318) על פי צילום כתב היד שנמצא במכון לכתבי יד בספריה הלאומית בירושלים (ממוספר F-3872). בכתב יד זה מובא "נטע שעשועים" כנספח למסכת פורים.

בספר חיקה המחבר את פרשנותם של מהרש"א ומהר"ם, ואף את צורת ההדפסה של פירושיהם. הוא מצטט קטעים מתוך מסכת פורים, מקשה עליהם קושיות ומתרץ ברוח הומוריסטית.

פירוש מלא של "נטע שעשועים" דורש אריכות לא מעטה, כיוון שהמחבר רומז למימרות תלמודיות ואחרות רבות, ועל כן בחרנו להביאו כפי שהוא בכתב היד, למעט שיפורים טכניים מעטים.

כל ההפניות ב"נטע שעשועים" מתייחסות אל מסכת פורים מהדורת ברלין 1784.

מסכת פורים מן תלמוד שכורים

עם פירש"ה ותוספות מרובה ומהרש"ע

שער "מסכת פורים מתוך תלמוד שכורים",

למברג 1862

הקדמה ל"מסכת פורים מן תלמוד ש"כורים"

"מסכת פורים מן תלמוד ש"כורים" היא גרסה משוכללת של "מסכת פורים", שגרסה שלה משנת 1784 הובאה בספר זה. במסכת זו תוספות ושינויים רבים, שהתאימו אותה אל נוסח התלמוד הבבלי. כמו כן נוספו בה פירושים שמדמים את פירוש רש"י (רש"ה), תוספות ומהרש"א (מהרש"ע), וכך כותבים המחברים בעמוד הפתיחה:

נתחדשה ונכתבה מחדש מסכת זו וניתוספו בה כמה חידושים בגמ' ופירש"ה ותוספות מרובה על ידי השכור הגדול מוה"ר ברזא מחביות.

עתה נוספו בה הגהות ותוספות חדשים מהנהו תרי צנתרי דדהבא ראש שכורי אפרים הגאון מוה' משקה מק"ק ג"ת והגאון מוה' דם ענב מק"ק כורה יע"א

כפי הנראה הודפסה מסכת זו לראשונה בלבוב בשנת תר"ז (1847), ויחד אתה הודפסה "הגדה לליל ש"כורים" - שמחברה הוא ר' צבי הירש זומרהויזן (1781-1853) - וסליחות לפורים - שמחברן הוא יהודה ליב בן-זאב (1764-1811). יתכן ששני אלו הם "תרי צנתרי דדהבא" שחיברו את המסכת.^א

מהדורה זו מבוססת על המהדורה שהודפסה בשנת 1862 בלמברג. תיקונים נעשו עפ"י מהדורות שהודפסו בוורשה, החל משנת 1885.

ב"מסכת פורים" זו ארבעה פרקים: א. אור לארבעה עשר בודקין את המים. ב. הכל חייבים בשתייה. ג. ערב פורים סמוך למנחה. ד. כל היין כשר לשתות.

יתכן שהמחברים הטביעו בתוך פירושיהם ביקורת של תנועת ההשכלה כלפי המסורת היהודית והעולם היהודי כפי שהיה בזמנם.^ב דברי ביקורת ברוח זו כתב הרב שלמה קלוגר כנגד יהודה ליב בן זאב.^ג

א. אף שבן זאב לא היה בין החיים בשנת 1847.

ב. בדברי ה"תוספות", לאחר שהמחברים מעירים על חוסר דיוק בציטוטי הפסוקים מן המקרא, הם כותבים: "וכן דרך הש"ס. דרבנן לא היו בקיאי בקראי" (שחכמי התלמוד לא היו בקיאים במקרא, עמ' 247). כאשר הם דנים במעמדו של נכרי הם כותבים: "דנכרי לא גרע מבהמה" (עמ' 230), ויתכן שיש בזה ביקורת על היחס המסורתי למי שאינם יהודים. לגבי רשעים הם כותבים "הרשעים שהם כבהמה" (עמ' 259). כתיבת הדברים בסגנון התלמוד יכולה גם היא להתפרש כביקורת, וכאילו המחברים רוצים לומר שניתן לומר כל שטות והבל בסגנון התלמוד (ואולי כך הם התייחסו אל התלמוד בכלל).
ג. שו"ת האלף לך שלמה, יו"ד, רנ"ז.

מסכת המן

עונג פורים לתלמידי חכמים

מאת א. כ. מלפנא

מה בין מסכת זו למסכת פורים?

מסכת פורים היא תוכה כברה כולה ליצנות ודברים בטילים, אין בה אף משהו של אמת, לפיכך אין רוח חכמים נוחה הימנה, וכמעט שאסרו לעיין בה.

אבל מסכת זו מיוסדת על הלכות ומאמרי חז"ל אמתיים, רק רוח ליצנות קלה מרחפת על פני התוכן האמתי משום שמחת פורים.

הקדמה ל"מסכת המן"

"מסכת המן" פורסמה לראשונה כנראה בשנת תשכ"ו (1966~)¹, ואח"כ בשנים תשל"ו ותשנ"ה. המחבר העלים את שמו וחתם "א. כ. מלפנא"² (=מלמד). כפי הנראה המחבר הוא אברהם אבא בן אליעזר אלתר כהן בירנבוים³.

ב"מסכת המן" שני פרקים: א. כזית המן שנפל לתוך קדרה של בשר. ב. הכל חייבין במשלוח מנות.

המחבר הוסיף למסכת גם דימוי של פירושי רש"י, תוספות והגהות (ציוני מקורות, בדומה להגהות הב"ח).

בניגוד למסכתות פורים אחרות, העוסקות בעיקר בשתיית יין מופרזת בפורים, "מסכת המן" עוסקת במעמדו ההלכתי של המן, ובמחייתו, וכן במצוות משלוח מנות.

חלק משמות החכמים דומים לשמות שבשאר מסכתות פורים, והם מבטאים תכונות שונות: ר' שקרן, ר' קנחן, ר' סרחנאי, ר' פטפטנא בר טפשא ועוד. אחדים משמות החכמים הם ייחודיים למסכת זו, והם שמות של בעלי חיים או כלים: רבינו תרנגול, ר' גדיא (=הגדי), ר' סוסיא (=הסוס), ר' מרכבתא (=המרכבה).

עוד ייחודי למסכת זו הוא שחלקים מדברי ה"תוספות" שבה כתובים בסגנונות שונים: בסגנון דרשה חסידית (ראה עמ' 283 ד"ה זאת אומרת), בסגנון שאלה ותשובה מהעת החדשה (ראה עמ' 286 ד"ה משום דאתי, שם הוזכרו גדולי ההלכה במאות ה-18-19), ובסגנון "חקירה" (ראה עמ' 290 ד"ה עד שיגנוב).

בסוף המסכת נוסף "הדרן" למסכת (שהוא חיקוי למה שנהוג לומר לאחר סיום מסכת מן התלמוד), ובסופה "קדיש" המבזה את שמו של המן.

1. דב סדן, "שחוק פינר", ב, עמ' 459, מצטט ממדהדורה שיצאה בקרקוב בשנת חש"ד (!). "מסכת המן" יצאה ע"י הוצאת "ישראל" בבני ברק, ואח"כ בניו יורק.

2. השם שובץ בתוך המסכת, כשמו של אחד החכמים, כפי שנעשה במסכתות פורים אחרות, ראה עמ' 292.

3. תחת שמו מקוטלגת "מסכת המן" בספרייה הלאומית בירושלים.

במסכת יש הקפדה על כתיבה אחידה, למעט במקרים בודדים, שתוקנו במהדורה זו. הערנו רק על הבולטים שבהם.

המחבר היה מודע לביקורת שהושמעה ע"י חלק מגדולי ישראל כנגד מסכתות פורים, ולכן הקדים וכתב:

מה בין מסכת זו למסכת פורים?

מסכת פורים היא תוכה כברה כולה ליצנות ודברים בטילים, אין בה אף משהו של אמת, לפיכך אין רוח חכמים נוחה הימנה, וכמעט שאסרו לעיין בה.

אבל מסכת זו מיוסדת על הלכות ומאמרי חז"ל אמתיים, רק רוח ליצנות קלה מרחפת על פני התוכן האמתי משום שמחת פורים.

בעמוד השער הוא כתב שהמסכת יועדה להיות "עונג פורים לתלמידי חכמים".